

Vilniaus universitetas  
Filologijos fakultetas  
Vertimo (raštu) programa

*Gerda Šalengaitė*

**Socialinė lytis Margaret Atwood**  
**romano „Tarnaitės pasakojimas“ vertime į lietuvių kalbą**  
Magistro darbas

Darbo vadovė  
asist. Deimantė Veličkienė

Vilnius, 2025

Vilnius University  
Faculty of Philology  
Translation Programme

*Gerda Šalengaitė*

**Gender in the Lithuanian Translation of Margaret Atwood's "The Handmaid's Tale"**

Master Thesis

Thesis advisor:  
Assist. Deimantė Veličkienė

Vilnius, 2025

## **ANOTACIJA**

Darbe analizuojama, kaip Margaret Atwood romano „Tarnaitės pasakojimas“ vertime į lietuvių kalbą rekonstruojamos su socialine lytimi susijusios reikšmės, vertimą laikant savarankišku kūrinio ir lyginant su orihinalu. Tyrimas grindžiamas feministinės literatūros ir vertimo teorijomis, taikant kokybinę diskursinę ir lyginamąją analizę. Remiamasi Sara’os Mills feministinės stilistikos teorija ir Andrew Chesterman’o semantinėmis vertimo strategijomis. Rezultatai rodo, kad su socialine lytimi susijusių reikšmių poslinkiai, identifikuoti pagal semantines vertimo strategijas, netrukdo skaityti romano kaip atskiro kūrinio.

### **Raktiniai žodžiai**

Literatūrinis vertimas, socialinė lytis, feministinė stilistika, semantinės vertimo strategijos, sociokritika, vertimo analizė.

## TURINYS

|                                                                                                                                                                |    |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| ANOTACIJA .....                                                                                                                                                | 3  |
| ĮVADAS .....                                                                                                                                                   | 5  |
| 1. TEORINĖ DALIS .....                                                                                                                                         | 9  |
| 1. 1. Feministinių literatūros teorijų apžvalga .....                                                                                                          | 9  |
| 1. 2. Sara Mills ir feministinė stilistika: socialinės lyties reprezentacija kalboje .....                                                                     | 11 |
| 1. 3. Andrew Chesterman semantinės vertimo strategijos .....                                                                                                   | 13 |
| 1. 4. Vertimas ir socialinė lytis .....                                                                                                                        | 14 |
| 1. 5. Vertimas ir „originalas“ .....                                                                                                                           | 15 |
| 2. SOCIALINĖS LYTIES ANALIZĖ VERTIME .....                                                                                                                     | 17 |
| 2. 1. 1. Moterys – militarizuoti, infantilizuoti ir nužmoginti objektai .....                                                                                  | 17 |
| 2. 1. 2. Stereotipiniai vyrų ir moterų pomėgiai .....                                                                                                          | 19 |
| 2. 1. 3. Religiniai įvaizdžiai, susiję su socialine lytimi .....                                                                                               | 20 |
| 2. 1. 4. Kalba kaip su lytimi susijusių socialinių vaidmenų ir patriachalinės priespaudos<br>įgalinimas, bet taip pat ir pasipriešinimo sistemos įrankis ..... | 21 |
| 2. 1. 5. Gėlės kaip stereotipiškai moteriškas įvaizdis .....                                                                                                   | 23 |
| 2. 1. 6. Nėštumas kaip tarpinė būseną ir siekiamybę .....                                                                                                      | 25 |
| 2. 1. 7. Vyriškasis žvilgsnis .....                                                                                                                            | 26 |
| 2. 1. 8. Moterų ir vyrų kūnų nužmoginimas .....                                                                                                                | 28 |
| 2. 1. 9. Moterų kūno erotiškumas ir vyrų kūno neerotiškas .....                                                                                                | 30 |
| 2. 2. Apibendrinimas .....                                                                                                                                     | 32 |
| 3. ANGLIŠKO IR LIETUVIŠKO TEKSTŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ .....                                                                                                      | 33 |
| 3. 1. 1. Akcento perkėlimas .....                                                                                                                              | 33 |
| 3. 1. 3. Tropų keitimas .....                                                                                                                                  | 41 |
| 3. 1. 4. Parafrazė .....                                                                                                                                       | 41 |
| 3. 1. 5. Paskirstymo pokytis .....                                                                                                                             | 43 |
| 3. 2. Apibendrinimas .....                                                                                                                                     | 44 |
| IŠVADOS .....                                                                                                                                                  | 45 |
| ŠALTINIAI .....                                                                                                                                                | 47 |
| LITERATŪRA .....                                                                                                                                               | 47 |
| PRIEDAS .....                                                                                                                                                  | 51 |

## IVADAS

Moteryų literatūra yra vertimas, vertimas iš juodumos, iš tamsumos, kurioje moterys buvo įkalintos amžių amžius, o rašydamos moterys tas tamsumas išverčia – taip teigia prancūzų rašytoja Marguerite Duras (Duras, 1980, p. 174). Vertimas jau ilgą laiką vartojamas kaip metafora apibūdinti tam, ką moterys daro išėjusios į viešą gyvenimą, jos išverčia savo privačią kalbą, savo specifinį moterišką diskursą, kurį susikūrė, nes patriarchatas jas išstūmė iš viešojo diskurso dėl jų lyties (Flotow, 1997, 12). Socialinės lyties problemiskumas kalboje, o todėl ir vertime, iškelia sąsajas tarp socialinių stereotipų ir kalbinių formų, kalbos politikos ir kultūrinių skirtumų, vertimo etikos ir šiai problematikai svarbių tekstų sužadinimo (*ibid.*, 14). Kalbant apie tekstų sužadinimą, verstos literatūros paklausa pastaraisiais metais auga visame pasaulyje (Swope, 2024; Feeny, 2024), iš to galima spręsti, kad auga ir viso pasaulio skaitytojų noras išgirsti prieš tai nutildytųjų balsus ir pasakojimus, kurie peržengia tam tikros vienos kultūros ir kalbos ribas (*ibid.*).

Taip Lietuvos literatūros scenoje pasirodo Margaret Atwood, kai 2012 m. jos feministinis distopinis romanas „Tarnaitės pasakojimas“ (angl. *The Handmaid's Tale*) išverčiamas į lietuvių kalbą ir išleidžiamas leidyklos „Baltos lankos“.

Margaret Atwood yra visame pasaulyje viena žymiausių ir įtakingiausių šiandienos rašytojų. Jos knygos – romanai, poezija, komiksai ir vaikų literatūra – išverstos į daugiau nei trisdešimt kalbų, septynios iš jų išverstos į lietuvių kalbą. Pirmąją knygą, poezijos rinkinį „Double Persephone“ Atwood išleido 1961 m., sulaukusi dvidešimt dvejų, o pirmąjį romaną, pavadinimu „The Edible Woman“, kuriame jau pasireiškia vėlesnei jos kūrybai būdingi feministiniai bruožai, išleido 1969 m., nors pati autorė tikina pirmąjį savo romaną laikanti protofeministiniu, nes parašytas jis feministiniam judėjimui dar neprasidėjus (Howells, 2006, 34). Atwood ne tik rašytoja, bet ir literatūros kritikė, daugiausiai dėmesio skirianti būtent kanadiečių literatūrai. Yra laimėjusi nemažai literatūrinių premijų: Tarptautinę literatūrinę Franco Kafkos premiją (angl. *Franz Kafka International Literary Prize*) (2017), Kanados karališkosios geografijos draugijos aukso medalį už išskirtinius nuopelnus literatūrai ir geografijai (angl. *The Royal Canadian Geographical Society Gold Medal for Outstanding Service to Literature and Geography*) (2015), JAV PEN centro apdovanojimas (angl. *PEN Center USA Lifetime Achievement Award*) (2017) už viso gyvenimo nuopelnus. Atwood literatūros kritikos diskurse išsirutuliojo vadinamoji „atvudiška“ bendruomenė, kurios nariai yra Atwood literatūros kritikai, savo akademinį gyvenimą „pašventę“ tyrinėti Atwood kūrybai ir jos gvildenamų temų galybei (*ibid.*, 51).

Atwood santykis su gimtąja Kanada ir kanadietiška literatūra taip pat vertas dėmesio. Jos indėlis į kanadiečių literatūrą milžiniškas. Prieš Atwood įžengiant į Kanados literatūros diskursą, kanadiečių

literatūra buvo laikoma provincialia ir periferine, daugiausiai dėmesio buvo skiriama britų ir amerikiečių literatūrinei tradicijai (*ibid.*, 24). Kanadiečių literatūros rašytojų buvo labai nedaug, o ir jų kūryba nesusilaukė pripažinimo, bet šią situaciją pakeitė Atwood, savo poezijoje, prozoje ir kritikoje į pirmą planą iškeldama kanadietišką kultūrą, identitetą ir gamtą, kūrinuose ėmė nagrinėti tokias aktualias dvidešimto amžiaus pabaigos temas kaip feminizmas, galios struktūros ir aplinkos apsauga, kurios prieš tai kanadiečių literatūroje nagrinėtos nebuvo (*ibid.*, 25). Kurdama Atwood rinkosi ligtolinei kanadiečių literatūrai nebūdingus žanrus, tokius kaip distopija, istorinis romanas ir mokslinė fantastika, savo kūrinuose naujoviškai permastė kalbą, sukūrė sudėtingus veikėjus, savitą rašymo stilių ir neįprastą naratyvo struktūrą, kurie atnešė jai literatūrinę sėkmę, o ta sėkmė suteikė autorei galimybę pakeisti pasaulio požiūrį į kanadiečių literatūrą, dėl to jaunoji Kanados rašytojų karta ėmėsi rašyti sudėtingesnės tematikos ir struktūros literatūrą (*ibid.*). Atwood nuo pat savo kūrybinio kelio pradžios puoselėja Kanados literatūrą ir rūpinasi jos sklaida pasaulyje. Kaip teigia pati Atwood, „[m]anau, kad Kanados literatūra suteikia vilties žmonėms iš mažų, nežinomų vietų, nes literatūros galia – tai ir galia krūvą senų skardinių ir morkų stiebų paversti šilkinu krepšeliu.“ (Gancevskaitė, 2019). Autorės kūryba išryškina unikalius kanadietiško identiteto ir kanadietiškos patirties aspektus, aptaria sudėtingą kanadiečių santykį su savo gamta, valstybe ir kolonializmu (*ibid.*).

Atwood yra užsitarnavusi ne tik rašytojos, bet ir literatūrinės įžymybės, žiniasklaidos žvaigždės ir Kanados kultūrinės garsenybės titulus. Ji taip pat yra kultūros kritikė, aplinkos apsaugos ir žmogaus teisių aktyvistė. Jos kūryba skaitoma įvairiuose mokyklų ir universitetų kursuose (anglų literatūros, kanadiečių ir postkolonializmo literatūros, amerikiečių literatūros, taip pat moterų studijų, lyčių studijų ir mokslinės fantastikos kursuose) (*ibid.*, 20).

Jos klasika tapusio distopinio romano „Tarnaitės pasakojimas“, pirmą kartą išleisto 1985 m., veiksmas vyksta netolimoje ateityje, totalitarinėje ir teokratinėje Gileado respublikoje, kur moterys yra tapusios valstybės nuosavybe ir naudingos yra tik tol, kol geba atlikti savo reprodukcinių vaidmenį. Romano pasakotoja Fredinė – tarnaitė, kurios vienintelis tikslas yra gimdyti vaikus aukštesniosios klasės atstovams, Vadams ir jų Žmonoms. Romane iš Fredinės perspektyvos nagrinėjamos galios pozicijų, pasipriešinimo ir patriarchalinio smurto temos. „Tarnaitės pasakojimo“ veiksmas vyksta buvusiose Jungtinėse Valstijose, o Kanada tampa tam tikru „saugiu uostu“, į kurį įkalintos ir grobuoniško patriarchato valdomos tarnaitės trokšta patekti, tad romanas, galima teigti, yra pašalinio asmens žvilgsnis į amerikietišką visuomenę ir dėl to jos kritika yra tokia paveiki, nes, pasak David'o Staines'o, galbūt tik kanadietė – ir artima kaimynė, ir pašalinė žiūrovė – gali sukurti tokią kraupią Jungtinių Valstijų ateities viziją (*ibid.*, 20). Marshall'as McLuhan'as teigia, kad Kanados su Jungtinių Valstijų vertybės panašios, tik tikslai ir atsakomybės skiriasi, tad Kanada, intelektualiai atsiribodama nuo Valstijų problemų, turi galimybę tapti jos likimą interpretuojančia žiūrove (*ibid.*, 21). Įdomu yra

tai, kad, 2022 m. JAV panaikinus moterų teisę į abortą, vis daugiau JAV valstijų nusprendžia iš mokyklų ir universitetų programų pašalinti „Tarnaitės pasakojimą“ kaip privalomą skaitinį, o kai kur romanas pašalintas net iš bibliotekų katalogų.

„Tarnaitės pasakojimo“ vertėja į lietuvių kalbą Nijolė Regina Chijenienė Vilniaus universitete studijavo anglų kalbą ir literatūrą. Iš anglų kalbos ji yra išvertusi beveik keturiasdešimt knygų. 2019 m. pelnė Metų vertėjo krėslo premiją, o jos „Tarnaitės pasakojimo“ vertimas tais pačiais 2012 m. įtrauktas į metų vertingiausių verstinių knygų trumpąjį sąrašą. Taip apie savo darbą kalba pati vertėja: „Dabar žmogus tolsta nuo knygos, taikosi nužmogėti. Todėl taip svarbu versti gerus kūrinius ir stengtis kuo adekvačiau perteikti rašytojo mintis ir dvasią, kad knyga ne atstumtų, o pažadintų smalsumą skaityti dar.“

Socialinė lytis šiame darbe bus traktuojama kaip socialiai ir kultūriškai suformuotų vaidmenų, elgesio ypatybių ir tapatybių visuma, kurią visuomenė priskiria vienai žmonių grupei priklausomai nuo numanomos jų lyties (West, Zimmerman, 1987, 126–127).

Šio darbo **tikslas** yra nustatyti, kaip rekonstruojamos su socialine lytimi susijusios reikšmės skaitant romano „Tarnaitės pasakojimas“ vertimą kaip atskirą kūrinį ir lyginant jį su originalu. Šiam tikslui pasiekti keliama tokie **uždaviniai**:

- 1) aptarti feministinių literatūros ir vertimo teorijų kontekstą,
- 2) aptarti, kaip socialinė lytis rekonstruojama kalboje ir pritaikyti semantines vertimo strategijas,
- 3) aptarti, kodėl verta vertimą analizuoti atskirai,
- 4) išanalizuoti vertimo tekstą socialinės lyties aspektu remiantis feministinės stilistikos teorija,
- 5) atlikti lyginamąją vertimo analizę su originalu tekstu, siekiant nustatyti, kokios semantinės vertimo strategijos buvo taikytos.

Šio darbo **objektas** yra su socialine lytimi susijusios reikšmės Margaret Atwood romano „Tarnaitės pasakojimas“ vertime į lietuvių kalbą ir originale – Margaret Atwood „The Handmaid’s Tale“. **Metodas** – kokybinė diskursinė analizė.

Šio darbo **naujumas** pasireiškia tuo, kad tyrimų, kuriuose vertimai nagrinėti socialinės lyties aspektu kaip atskiri tekstai yra visai nedaug, vertimo kritika dažniausiai apsiriboja vertinti vertimo kalbos ypatybes arba originalo tekstą, kuris buvo išverstas, bet ne patį vertimą (Lambert, Gorp, 1985, 46). **Aktualus** šis darbas yra tuo, kad socialinė lytis ir jos reikšmingumas ar nereikšmingumas literatūroje ir kultūroje kasdien vis dažniau aptariami (ypač daug apie tai rašė tokios žymios akademikės kaip Judith Butler, Gayatri Spivak, Emily Apter), kadangi moteriškosios ir feministinės literatūros pardavimai vis auga (Rosalsky, 2023), tad **aktualu** nustatyti, kaip vertimuose, kaip savarankiškuose tekstuose, rekonstruojamos socialinės lyties reikšmės.

Teorinėje dalyje bus apžvelgtas feministinių literatūros teorijų kontekstas, analizei naudingos vertimo strategijos, aptartas vertimo ir sociokritikos santykis, apibrėžta, kas yra socialinė lytis ir su kokiomis problemomis ją versdami susiduria vertėjai. Nustatyta, kodėl verta vertimą analizuoti atskirai ir tik tada palyginti su originalu. Pristatyta vertimo teksto teorinė prieiga – Sara'os Mills feministinė stilistika. Lietuvių ir anglų k. tekstų lyginamajai analizei bus pasitelktos A. Chesterman'o semantinės vertimo strategijos – akcento perkėlimas, tropų keitimas ar reiškinių paskirstymo kaita – padedančios nustatyti, kaip socialinės lyties reikšmės rekonstruojamos vertime.

## 1. TEORINĖ DALIS

### 1. 1. Feministinių literatūros teorijų apžvalga

Feministinė literatūros kritika, kaip galima suprasti jau iš pavadinimo, yra susijusi su feminizmu, kadangi feminizmas visų pirma yra politinis sąjūdis, tad feministinė literatūros kritika atsirado būtent dėl poreikio prie šio sąjūdžio prisidėti (Daugirdaitė, 2006, 160). Nors pati feminizmo sąvoka sunkiai apibrėžiama, aišku viena – „moterys buvo ir yra diskriminuojamos dėl lyties ir [...] tokią padėtį būtina pakeisti“ (*ibid.*). Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje pateikiamas toks feminizmo apibrėžimas: „feminizmas – socialinis ir intelektualinis visuomeninis judėjimas, belytį žmogiškumą siekiantis pakeisti vyrų ir moterų kultūrų priešprieša bei darna“. Feminizmas skirstomas į pogrupius ir pagal istorinį eiliškumą, ir pagal vertybinį pamatą. Yra ir liberalusis, ir leftistinis feminizmas, ir marksistinis, ir postmodernusis feminizmas, ir radikalusis, psichoanalitinis ir ekofeminizmas. Feministės skirstomos į sufražistes, kovojusias už balsavimo teisę, antrosios srovės feministes, siekusias atkreipti dėmesį į problemas, susijusias su seksualumu, smurtu šeimos, nepagarba darbovietėse ir reprodukcinėmis teisėmis, trečiosios srovės feministes, kurios į pirmą planą iškėlė individualumą, įvairovę ir tarpseksionalumą (angl. *intersectionality*). Ketvirtosios srovės (šiuolaikinės) feministės naudoja socialiniais tinklais dėmesiui atkreipti į seksualinio priekabiavimo, patyčių dėl kūno ir #MeToo judėjimo problemas.

Pasak Daugirdaitės, „[f]eministinė analizė – visuomet kritinė, iš kritinio atstumo žvelgianti į egzistuojančius lyčių santykius ar jų kultūrinę reprezentaciją, „įtari.“, (*ibid.*, 161) Feministinė kritika siekia *atskleisti* tai, kad literatūros tekstuose moterys patiria ekonominę, politinę, socialinę ir psichologinę priespaudą, ir išnagrinėti, *kaip* būtent tai vyksta. Čia ypač svarbi tampa *socialinės lyties* sąvoka, kurios ištakos gali būti atsekamos dar nuo Simone de Beauvoir laikų ir jos citatos, kad moterimi ne gimstama, o tampama (Beauvoir, 2010, 289). Lytis (angl. *sex*) yra biologinė kategorija, o socialinė lytis (angl. *gender*) esti socialinis konstruktas (*ibid.*, p. 163). Nors lietuvių kalboje šių terminų vertimai feminizmo teorijų tekstuose privedė prie painiavos, šiame darbe bus vartojamos būtent šios dvi sąvokos – biologinė lytis (*sex*) ir socialinė lytis (*gender*). Feministinė kritika prasidėjo kartu su antrąja feminizmo banga, jos metu įvertinta, kaip moterys vaizduojamos literatūroje, kokią reikšmę tas vaizdavimas turi ir suvokta, kad svarbu tam vaizdavimui priešintis ir jį kvestionuoti (*ibid.*, p. 166). Feministinėje kritikoje pabrėžiama, kad moteriški personažai, moterys veikėjos ilgai buvo kuriamos vyrų ir pagal jų susidarytą moters paveikslą, kad moterys veikėjos literatūroje yra stereotipizuojamos, įtalpinamos į patriachalinės visuomenės rėmus, o jų patirčiai analizuoti literatūroje vietos neatsiranda, nebent ta patirtis susijusi su motinyste ar sukasi aplink veikėją vyrą. Šį stereotipizuotą ir falocentrinį moters paveikslą ardyti, žinoma, apsiėmė moterys rašytojos, į savo rankas perėmusios moterų ir moterišką naratyvą. Lietuvoje pirmosios protofeministės ir protofeministinės minties skleidėjos ir buvo rašytojos (Žemaitė, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė). Moterų

literatūroje stengiamasi kuo daugiau dėmesio skirti moterų kūrybai ir moterų vaizdavimui, aprašyti ir analizuoti būtent moterims būdingą patirtį, suteikti moterims balsą ir leisti joms pačioms kalbėti už save, nes falocentriškoje literatūroje jų balsai buvo nutildyti, o moteriškumo liudijimas ilgokai sėdėjo galinėje sėdynėje. Kaip teigia Margaret Atwood, politika jai yra pokalbis apie tai, kas ką kam gali daryti, o feministinė kritika kelia tokius pat klausimus – „kokią ideologiją atskleidžia rašoma ir dėstoma literatūra, kieno istoriją, kieno tiesą, kieno tradicijas ji pabrėžia, kokios lyties individas kuria ir dėsto literatūrą ir kokia jo ar jos pasaulėžiūra; kokiai rasei ir klasei atstovauja tyrinėtojai, kokio jie amžiaus, ką jie įžvelgia meniniame tekste ir kaip jį vertina“. (Pavilionienė, 1996, 7). Feministinė kritika sutelkia dėmesį ne tiek į kūrinio estetinę ir meninę vertę, bet į tai, kaip ta estetinė vertė yra nustatoma, kas ją nustato ir pagal kokius kriterijus. Daujotytė teigia, kad „[r]ašant apie tai, kas parašyta moterų, feministinio požiūrio apeiti negalima. Būtina, kad nors pagrindiniai sakiniai pasisemtų energijos iš to, kas mąstyta apie moteris ir jų kūrybą ne tik filosofškai ar psichologiškai [...], bet ir kas pasakyta apie moterų kalbos, rašymo būdo [...] specifiką [...], moterų estetiką.“ (Daujotytė, 2001, 10)

Feministinė kritika skirstoma į anglakalbių ir prancūzų. Anglakalbių feministinė kritika panaši į tradicinę literatūros kritiką, o štai prancūzų feministinė kritika remiasi prancūzų struktūralizmu, poststruktūralizmu ir psichoanalize (Gruodis, 1995, 32). Tačiau net ir toks skirstymas neapsieina be trūkumų ir bandymo feministinę teoriją išprausti į rėmus, iš kurių ji nuo pat gimimo stengiasi iš(si)vaduoti. Feministinė kritika pabrėžia, nėra vieno veikalo ar vieno kelio, kaip analizuoti moterų literatūrą. Nėra ir kertinių veikalų, kuriuos perskaičius būtų įmanoma apibrėžti, kuo užsiima visa feministinė kritika, bet verta paminėti keletą iš jų. Virginia'os Woolf „Savas kambarys“ (angl. *A Room of One's Own*) laikoma knyga, padėjusi feministinės literatūros kritikos pagrindus, nors buvo parašyta dar iki feminizmo atsiradimo; joje Woolf teigia, jog tam, kad moteris galėtų kurti, svarbiausia jai yra turėti pinigų ir savą kambarį, kad jos nevaržytų ekonominiai ir socialiniai barjerai. Ji taip pat kritikuoja ligtolinę vyrišką literatūros rašymo tradiciją, kurioje rašė vyrai, o po anonimo pavarde dažniausiai būdavo pasislėpusi moteris. Kultinėje feminizmo Biblija pramintoje Simone de Beauvoir beveik tūkstantį puslapių siekiančioje knygoje „Antroji lytis“ (pranc. *Le Deuxième Sexe*) autorė įveda moters kaip *Kitos* visuomenėje, kur dominuoja vyrai, idėją. Ji kritikuoja lig tol vyrų parašytus tekstus atsižvelgdama į tai, kaip jose vaizduojamos moterys, ir taria pagiriamąjį žodį tiems autoriams, kurie jas vaizduoja nestereotipizuodami. Kate Millet „Lyties politikoje“ pristato sąvoką *patriarchatas*, kuri savo aktualumo nepraranda ir šiandien, ir analizuoja, kaip patriarchato sistema atsispindi literatūroje, kultūroje bei vyrų ir moterų santykiuose. Ji, kaip ir Beauvoir, kritikuoja vyrų autorių kūrinius, kuriuose moterys vaizduojamos per vyrų ir moterų santykius. Judith Butler knygoje „Vargas dėl lyties: feminizmas ir tapatybės subversija“ (angl. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*) iškelia idėją, kad socialinė lytis nėra įgimta, kad ji susideda iš moterų atliekamų nuolatinių

veiksmų, kuriuos nulemia nusistovėjusios patriarchalinės visuomenės normos. Ji teigia, kad apvertus šiuos socialinės lyties nulemtus veiksmus galima dekonstruoti ir pačią lytinę tapatybę, ir neigia įsitikinimą, kad nėra tokios universalios moteriškos patirties ir kad socialinė lytis yra kintanti ir įvairi. Laimei, šios keturios feministinės teorijos knygos yra išverstos į lietuvių kalbą, tad prieinamos lietuvių skaitytojui (ir rašytojui).

Galiausiai, kalbant apie feministines literatūros teorijas, dar svarbu paminėti, kad jų objektas ir tyrinėjimo sritis laikui bėgant taip pat kito. Pirmosios protofeministės literatūros kritikės, kaip Virginia Woolf ir Simone de Beauvoir, į pirmą planą iškėlė moterų reprezentaciją vyrų rašytojų literatūroje, įvardijo problemas, susijusias su tuo, kad moterys ir skaito tą vyrų parašytą savęs reprezentaciją, todėl, kad moterų kūrybos dar nebuvo tiek daug ir taip plačiai prieinamos, kaip vyrų. Elain Showalter (1993) tai vadina tiesiog *feministinė kritika*. Vėlesnė feministinė literatūrologija dėmesio centre pastatė moterų rašytojų kūrybą, kurioje dominuoja moterys veikėjos, ką Showalter vadina *ginokritika* (*ibid.*). Pastaroji imasi moteriškąją literatūrą apie moteris analizuoti visiškai nauju būdu, pagal kitokį modelį, negu galiojo XIX a. dominavusiai vyrų parašytai literatūrai, nes, kaip teigė Woolf, „moteriai toks sakiny visai netiko“ (Woolf, 1998, 95).

Lietuviškosios feministinės kritikos ištakos tyrinėtos dar nežymiai, tačiau įžvalgų jau būta ne viename kritiniame straipsnyje, interpretavusiame pirmųjų rašytojų moterų kūrybą tarpukario periodikoje. Daugirdaitės teigimu, „tikresnės feministinės kritikos pasirodė išėivijoje; tam įtakos turėjo betarpiškas sąlytis su antrąją feminizmo banga ir feministinės kritikos susiformavimu (Violetos Kelertienės, Ilonos Gražytės – Maziliauskienės, Birutės Ciplijauskaitės ir kitų straipsniai)“ (Daugirdaitė, 2006, 181). Ypač svarbus ir gausus feministinės kritikos tekstų atžvilgiu laikas Lietuvoje – nepriklausomybės pradžia. 1991 m. pasirodo sociologo Vytauto Kavolio studija „Vyrų ir moterų lietuvių kultūroje“, kurioje pirmąkart lietuvių literatūrologijoje iš esmės nagrinėjama lyčių problematika, Viktorijos Daujotytės monografijos, skirtos moterų kūrybai – „Moteriškoji literatūros epistema“ (1991), „Moters dalis ir dalia“ (1992).

## 1. 2. Sara Mills ir feministinė stilistika: socialinės lyties reprezentacija kalboje

Stilistika – kalbotyros šaka, kalbos priemonės tirianti atsižvelgdama į jų ekspresinę, emocinę, estetinę paskirtį ir bendrinės kalbos funkcinius stilius (VLE). Pastaraisiais dešimtmečiais stilistikos samprata iš esmės išsiplėtė, peržengdama pradinį formalų tekstinių ypatybių aprašymą. Nors stilistika kaip teksto analizės prieiga buvo kritikuojama dėl tariamos objektyvumo stokos, šiuolaikiniai tyrėjai pabrėžia stilistikos lavinamą gebėjimą interpretuoti tekstų formaliuosius bruožus atsižvelgiant į jų funkcinę reikšmę ir kontekstą. Todėl stilistikoje sėkmingai derinama lingvistinė ir literatūrinė analizė, išvengiant tiek subjektyvumo, tiek formalumo. Tačiau tradicinė stilistika ilgą laiką nekreipė dėmesio

į socialinius ir ideologinius veiksnius, ypač susijusius su lyties reprezentacija. Ši spraga paskatino feministinės stilistikos atsiradimą, taip į kalbos ir literatūros mokslą integruojant lyčių studijas.

Feministinė stilistika (angl. *feminist stylistics*) tai literatūrinės ir lingvistinės analizės kryptis, nagrinėjanti tai, kaip kalba ir tekstai atspindi, palaiko ar dekonstruoja lyčių hierarchijas. Viena iš šios srities pradininkių – Sara Mills, kurios monografija „Feminist Stylistics“ (1995) tapo kertiniu feministinės kalbotyros ir literatūros analizės tekstu. Autorė kritikuoja tradicinę stilistiką už tariamą neutralumą ir pabrėžia, kad kalbos pasirinkimai yra ideologiškai įkrauti (Mills, 1995, p. 1-3).

Mills teigimu, feministinė stilistika nėra tik moterų vaizdavimo analizė, bet ir platesnis tyrimas, siekiantis išsiaiškinti, kaip kalba prisideda prie su lytimi susijusių galios santykių kūrimo literatūroje, mene ir kultūroje (*ibid.*, 3). Šis požiūris leidžia ne tik kritikuoti patriarchalinius naratyvus, bet ir atrasti naujų interpretacijų, suteikiančių balsą anksčiau marginalizuotiems veikėjams (*ibid.*, 4). Feministinė stilistika išsiskiria tuo, kad analizuoja ne tik tai, *kas* tekste sakoma apie moteris ar vyrus, bet ir tai, *kaip* tai daroma: kokios leksinės ir sintaksinės priemonės pasitelkiamos, kokios kalbinės pozicijos išryškėja tekste (*ibid.*, 11–12). Svarbiausias feministinės stilistikos tikslas – atskleisti, kaip kalba konstruoja lyčių skirtumus, kaip tam tikros lingvistinės struktūros palaiko ar griauja patriarchalinius galios santykius (*ibid.*, p. 15). Kalboje atsispindi ne tik kalbėtojo lytis, bet ir jo (ar jos) pozicija visuomenėje, tarpusavio santykiai, tapatybės derybos (*ibid.*, 17–19).

Moteris literatūriniuose tekstuose dažnai vaizduojama stereotipiškai: kaip motina, žmona, auka ar seksualinis objektas. Jos yra infantilizuojamos (su suaugusiomis moterimis arba apie jas kalbama vartojant panašią leksiką kaip kalbant apie vaikus arba su vaikais), jų kūnas fragmentuojamas (skaidomas į atskiras dalis, kurios aprašomos ar vaizduojamos atskirai), jos yra nuasmeninamos (pavyzdžiui, moteris įvardijama per savo funkciją – žmona, tarnaitė, motina) (*ibid.*, 40–43). Svarbus feministinės stilistikos tyrimo objektas yra vyriškasis žvilgsnis (angl. *the male gaze*), per kurį moters kūnas tampa stebimu objektu, ir taip seksualizuojamas bei nuasmeninamas. Žvilgsnis dažnai suponuoja galią – stebintysis turi kontrolę, o stebimasis tampa pasyviu objektu (*ibid.*, 54–55). Tai ypač išryškėja analizuojant moterų vaizdavimą per išorinius požymius: drabužius, išvaizdą ar kūno dalis.

Nors kalba dažnai veikia kaip patriarchato įrankis, įtvirtinantis galios santykius ir socialinės lyties vaidmenis, feministinė stilistika pabrėžia, kad kalba gali būti ir pasipriešinimo visam tam priemonė. Ironija, kalbinis žaismas, metaforų transformacijos ar sąmoningai perimami stereotipai gali dekonstruoti nusistovėjusias normas (*ibid.*, 67–70). Pasipriešinimas gali reikštis net ir per tylią pasakotojos distanciją, per ironiją, per atsisakymą paklusti vyriškam diskursui (*ibid.*, 72). Feministinė stilistika, taikoma grožinei literatūrai ar vertimo analizei, leidžia identifikuoti tiek patriarchalinės priespaudos mechanizmus, tiek ir įvardyti atsakomuosius kalbinius veiksmus, įgalinančius moterį kalbėti ir priešintis patriarchalinei sistemai (*ibid.*, 74–75).

### 1. 3. Andrew Chesterman semantinės vertimo strategijos

XX a. antrojoje pusėje vertimo teorija įgijo savarankiškos humanitarinės disciplinos statusą. Tapo aišku, kad analizuojant vertimus vien kalbinio lygmens nepakanka – reikšmės perteikimas apima ne tik žodžius, bet ir kultūrinius kodus, ideologinius sluoksnius, emocinius niuansus (*ibid.*). Vertimas buvo pradėtas suprasti kaip kūrybinis ir strategiškai sąmoningas veiksmas, kuriame reikšmė ne perduodama, o rekonstruojama. Tai skatino teorinį poslinkį nuo to, ar vertimas „teisingas“, prie to, kokie tie vertimo sprendimai.

Vienas iš ryškiausių tokio poslinkio pavyzdžių – Andrew Chesterman'o pasiūlyta semantinių vertimo strategijų klasifikacija veikale „*Memes of Translation*“ (1997). Ši klasifikacija paremta nuostata, kad vertimas yra sprendimų priėmimo procesas, o strategijos – tai pagal tam tikrus modelius identifikuojami būdai, kaip tie priimti sprendimai realizuojami tekste. Chesterman'as vertimo strategijas apibrėžia ne kaip vertime taikytinas taisyklės, o kaip tipiškus vertimo sprendimus, kuriais transformuojama reikšmė. Tokie sprendimai leidžia atpažinti, kaip vertėjas interpretuoja šaltinio tekstą ir kokias prasmes pasirenka išryškinti, užslėpti ar perkurti.

Semantinių strategijų grupė ypač aktuali analizuojant literatūrinį vertimą. Chesterman'as išskiria devynias semantines strategijas:

- Sinonimija (*Synonymy*). Vertėjas pasirenka ne pažodinį atitikmenį, bet artimą sinonimą, kuris geriau atitinka tikslinės kalbos stilistiką ar vartoseną.
- Antonimija (*Antonymy*). Reikšmė perteikiama per priešingą sąvoką, dažnai įterpiant neiginio priešdėlį (pvz. *neblogas* vietoje *geras*).
- Hiponimija ir hiperonimija (*Hyponymy / Hypernymy*). Vertėjas gali rinktis arba siauresnį terminą (hiponimą), arba bendresnį (hiperonimą), ir taip keisti konkretumo laipsnį.
- Priešinimas (*Converses*). Reikšmės atskleidžiamos per dvikryptį semantinį santykį – pvz., *duoti-gauti, pirkti-parduoti*.
- Tropų keitimas (*Trope Change*). Kai metafora ar kita stilistinė figūra keičiama kita išraiškos forma, išlaikant ar koreguojant jos semantinį krūvį.
- Abstrakcijos laipsnio keitimas (*Abstraction Change*). Reikšmė keičiasi iš konkrečios į abstrakčią (arba atvirkščiai), priklausomai nuo tikslinės auditorijos ir kultūros.
- Paskirstymo pokytis (*Distribution Change*). Kai informacija sukoncentruojama arba išskaidoma – keli žodžiai pakeičiami vienu arba vienas žodis skaidomas į kelių žodžių junginį ar frazę.

- Akcento perkėlimas (*Emphasis Change*). Dėmesys nukreipiamas į kitą reikšminį centrą: kai kas išryškinama, kai kas užslepama.
- Parafrazė (*Paraphrase Strategy*). Išlaikoma bendroji prasmė, tačiau žodynas ir struktūra keičiami – siekiama stilistinės ir kultūrinės natūralizacijos.

Remiantis šiomis strategijomis galima nuosekliai analizuoti, ne tik tai, kas pasikeitė, bet ir kaip bei kodėl – ar reikšmė sukonkretinta, ar su, ar perkelta į kitą kultūrinį lauką. Analizuojant literatūrinį vertimą, kur reikšmės dažnai yra nevienareikšmės, šis Chesterman'o modelis suteikia prieigą per vertimo strategijas atsekti, kokį semantinį sprendimą pasirinko vertėjas, ir nustatyti reikšmių poslinkį.

#### 1. 4. Vertimas ir socialinė lytis

Vertimas yra glaudžiai susijęs su sociokritika, nes abi disciplinos pabrėžia svarbą suprasti, kaip literatūros tekste įdiegtos socialinės normos ir kitos prasmės yra susijusios su galios dinamika ir ideologija. Vertėjai yra kultūriniai tarpininkai, laviruojantys kultūrinių skirtumų kelyje, kad jų verčiamas tekstas būtų suprantamas ir prieinamas tikslinei vertimo auditorijai, o sociokritikos šalininkai analizuoja, kaip tekstuose atspindimos ir reflektuojamas istorinis laikotarpis, kultūra ir ideologija (Barber, 1998, 133). Vertimas daro įtaką tam, kaip reprezentuojami įvairių kultūrų autorių balsai, o sociokritika suteikia teorinę prieigą, tokią prizmę, per kurią įmanoma interpretuoti, kas iš to „įbalsinimo“ išeina, taip pat padeda geriau suprasti ir interpretuoti skirtingų kultūrų ir socialinių sanklodų autorių literatūrą.

Sociokritikos mokslas nagrinėja, kaip literatūriniame tekste vaizduojamos socialinės lyties lemiami vaidmenys ir socialinės lyties tapatybės. Tekstą analizuojant per sociokritinę prizmę, įmanoma jame atrasti socialiai reikšmingas nelygybės socialinės lyties atžvilgiu ir su ja susijusių stereotipų įgalinimo reikšmes, taip pat, kaip socialinė lytis yra persipynusi ir susijusi su tokiomis socialinėmis kategorijomis kaip rasė ir klasė (*ibid.*). Sociokritika analizuoja ne tik tai, kaip literatūra vaizduoja socialinę lytį, bet ir kokią įtaką tas vaizdavimas daro formuojant kultūrinį socialinę lyties supratimą (*ibid.*, 141).

Socialinės lyties vertimo problematika pirmiausia susijusi su tuo, kad vertėjui išversti socialinę lytį ir visas su ja susijusias reikšmes yra sudėtinga. Tos reikšmės gali būti su lytimi susijusi ir jos įtakos veikiama kalba, idiomos ir kultūrinės realijos – visa tai, ko tiesiogiai išversti arba neišeina visai, arba itin sudėtinga. Vertėjams reikia sąmoningai apgalvoti, kaip perteikti socialinės lyties tapatybes ir vaidmenis, kuriuos versdamas gali stengtis arba paneigti ar bent kvestionuoti, arba išlaikyti ar net įtvirtinti. Paties vertėjo socialinės lyties supratimas ir vertybinis pamatas gali nulemti, kaip ji bus išreikšta ir reprezentuojama vertimo teksto literatūroje (*ibid.*, 142).

Dvidešimtojo amžiaus antrojoje pusėje atsiradusi feministinio vertimo teorija išaugo iš platesnio feministinio judėjimo, kritikavusio literatūrą ir literatūros vertimą dėl to, kaip literatūros tekstuose vertėjai stereotipizavo ir patriachališkai reprezentavo moteris. Feministinė vertimo teorija nesilaiko „vertimo teksto ištikimybės originalo tekstui“ principo, o bando tekstą perrašyti, išryškindama „moteriškas“ reikšmes ir užslėpdama „vyriškas“ (*ibid.*, 143). Pasitelkus feministinę vertimo teoriją buvo siekiama versti moterų rašytojų parašytą literatūrą (*ibid.*) ir vertimą laikė interpretavimu, galinčiu paveikti dominuojančias ideologijas (*ibid.*, 144). Vertėjos čia tampa matomos ir ideologiškai angažuotos, nes propaguoja feministines vertybes (*ibid.*) to visai neslėpdamos. Tiesa, feministinė vertimo teorija susilaukė ir nemažai kritikos, kadangi, kaip jau minėta, nesilaikė tradicinių vertimo normų, nesistengė vertėjo paversti nematomo, o vertimo teksto ištikimo, kritikos žėrė ir pačios feministės, tokios kaip Barbara Godard ir Rosemary Arrojo (*ibid.*, 149). Vis dėlto, ši teorija svarbi tuo, kad padėjo suprasti, jog ir vertėjas gali kurti naujas reikšmes, o vertimo procesas ne visada turi būti „ištikimas“ tam, ką sumanė originalo autorius (*ibid.*). Feministinės vertimo teorijos kontekste būtina paminėti strateginę neištikimybę (angl. *strategic infidelity*), kurią plačiai aprašo Luise von Flotow knygoje „Translation and Gender: Translating in the Era of Feminism“ (1997). Ši strategija grindžiama prielaida, kad vertėjas turi teisę sąmoningai nukrypti nuo originalo, jei taip išryškinama lyčių nelygybę ar suteikiama galimybė pasisakyti nutildytosioms. Tai ypač aktualu verčiant tekstus, kuriuose moterys yra seksualizuojamos, stereotipizuojamos ar nuvertinamos. Feministinis vertimas suproblemino vertėjo vaidmenį platesniame socialiniame ir kultūriniame (patriarchalinės visuomenės) kontekste, į šviesą iškėlė lyties ir su ja susijusių reikšmių vertimo problematiką ir, galiausiai, kvestionavo, kaip kalba veikia tikrovę.

Taigi, dėl glaudaus ryšio tarp vertimo ir sociokritikos, svarbu permąstyti vertimą kaip ideologiškai angažuatą veiksmą. Socialinės lyties vertimo sudėtingumas dar labiau išryškina tai, kad vertimas veikia ne tik lingvistinėje, bet ir sociokultūrinėje plotmėje, jis neišvengiamai suaktualina lyties reprezentacijos ir tapatybės problematiką. Feministinė vertimo teorija šiame kontekste yra ypač svarbi, nes suteikia teorinę prieigą analizuoti santykį tarp teksto, autoriaus ir vertėjo literatūriniame ir kultūriniame lauke. Tad vertimas suvoktinas ne vien kaip reikšmės perkėlimas iš vienos kalbos į kitą, bet ir kultūrinio bei literatūrinio lauko diskursui įtakos turinti veikla.

### 1. 5. Vertimas ir „originalas“

Tradicinėje vertimo teorijoje ilgą laiką vyravo požiūris, kad vertimas yra „originalo“ perteikimas kita kalba, kur „originalas“ suprantamas kaip nekintantis, autoritetingas, pradinį reikšmių klodą turintis tekstas. Tokia samprata suponuoja hierarchinį santykį tarp originalo ir vertimo – pirmasis esą turi vertingą, autentišką turinį, o antrasis tėra jo atkartojimas. Tačiau tokį požiūrį pastaraisiais dešimtmečiais ėmė kritikuoti šiuolaikinės vertimo studijos, o ypač Karen Emmerich,

kuri teigia, kad pats „originalo“ statusas dažnai yra kultūriška ir instituciška perkūra, o ne natūraliai egzistuojanti duotybė (Emmerich, 2017, 1–3).

Emmerich pabrėžia, kad literatūriniai tekstai labai dažnai turi ne vieną, bet kelis leidimus ar rankraštines versijas – tad kalbėti apie vieną stabilų, aiškų originalą neretai tiesiog neįmanoma (*ibid.*, 5). Be to, ji iškelia mintį, kad kai kurie tekstai net įgyja originalo statusą tik tada, kai yra išverčiami – t. y. vertimo procesas ne tiek perteikia originalą, kiek jį įtvirtina kaip reikšmingą ar net vertą būti originalu (*ibid.*, 9). Taigi vertimas gali būti ne antrinis produktas, bet viena iš sąlygų, kurios sukuria „originalą“ kaip tokį.

Ši pozicija griaua tradicinę priešpriešą tarp „originalo“ ir „vertimo“ teksto – abu tampa to paties pasaulio tekstais, lygiavertėmis kūrinio formomis, kurios egzistuoja tam tikrame kultūriniame lauke, institucinėse reikšmių gamybos rėmuose (*ibid.*, 4). Vertėjas šiuo požiūriu nebėra pasyvus tarpininkas – jis veikia kaip kūrybingas tekstų formuotojas, kuriam tenka apsispręsti, kuri teksto versija laikytina „pradine“, ką ir kaip reprezentuoti, ką pabrėžti, o ką transformuoti. Emmerich akcentuoja, kad kartais sprendimas, kas taps vertimo pagrindu, priimamas ne iš anksto, o pačiame vertimo procese – taigi kūrybinė vertėjo galia čia atsiskleidžia kaip struktūrinė, o ne tik techninė (*ibid.*, 9).

Remiantis šia teorine prieiga, šiame darbe originalas ir vertimas analizuojami kaip savarankiški tekstai – vertimo analizė atliekama atskirai. Emmerich teigimu, vertimas ne tik reprezentuoja originalą, bet ir aktyviai jį formuoja: kartais netgi galima teigti, kad originalas gimsta tik tuomet, kai atsiranda vertimas (*ibid.*, 9). Tokiu būdu vertimo aktas tampa ne pasekme, o viena iš reikšmingų prielaidų originalo atsiradimui literatūros ir kultūros lauke. Tad siekiama įvertinti ne vertimo adekvatumą, bet suprasti, kaip konkretūs pasirinkimai formuoja reikšmę. Todėl tirti verstinę literatūrą, nagrinėti, interpretuoti ir kritikuoti ne tik kalbiniu ir vertimo (ar geras vertimas, ar ne) požiūriu, bet ir kultūriniu, socialiniu ir literatūriniu požiūriu. Būtent dėl to ir rašomas šis darbas.

## 2. SOCIALINĖS LYTIES ANALIZĖ VERTIME

Šiam analizės skyriui iš romano „Tarnaitės pasakojimas“ vertimo į lietuvių kalbą buvo atrinkti visi sakiniai, kuriuose pasireiškia su socialine lytimi susijusios reikšmės. Tokios reikšmės identifiкуotos pagal tai, ar juose išryškėja semantinis lyties žymuo per leksiką, metaforas ar kalbos registro ypatybes, taip pat per intertekstualumą ir kultūrinius bei socialinius stereotipus, kurie įtvirtina arba dekonstruoja socialinės lyties vaidmenis. Sakiniai analizuoti remiantis Sara'os Mills feministinės stilistikos teorija, kuria siekta nustatyti, kaip vertimo kalba perteikia socialinės lyties ideologiją.

### 2. 1. 1. Moterys – militarizuoti, infantilizuoti ir nužmoginti objektai

Remiantis feministinės stilistikos teorija, svarbu atkreipti dėmesį į tai, kaip kalba formuoja moterų tapatybę, vaizduodama jas kaip pavaldžias, paklusnias ir tarnaujančias sistemas. Sara Mills teigia, kad moterų infantilizavimas kalboje prisideda prie jų nužmoginimo (1995, 88). Romano vertime pasitelkiami lingvistiniai įvaizdžiai moterims nužmoginti, infantilizuoti ir militarizuoti.

a) Moterims duodama „[f]lanelinė patalynė kaip vaikams ir kareiviškos antklodės, iki šiol su JAV antspaudu.“ (TP 12)

Tame pačiame sakinyje ir implikuojama, kad moterys yra vaikai, kuriuos reikia saugoti ir auklėti. Jos sugretinamos ir su kareiviais, kuriais stereotipiškai būna vyrai, tačiau čia jais tam tikra prasme tampa Tarnaitės. Jos šioje visuomenėje yra beteisės ir bejėgės, ir apmokomos, kaip elgtis, lyg į karą išsiunčiami kareiviai. Taigi, Tarnaitės stereotipiškai infantilizuojamos ir prilyginamos vyriškam (ironizuotai patriotiškam) kareivio stereotipui.

b) „Artėja, artėja, kaip trimitas, kaip kvietimas pakelti ginklą, tarsi kristų siena, mes jaučiame ją, sunkią, akmeninę, judančią žemyn, tempiančią mus žemyn iš vidaus, atrodo, tuoj sprogsim.“ (TP 136)

Šiame sakinyje b) gimdymas tam tikra prasme pasirodo kaip moterų karo laukas. Pirmoji sakinio dalis – *artėja, artėja* – perteikia gimdymą kaip kovą, kaip mūšį tarp gyvybės ir mirties, kur moteris susiduria su nevaldomu gyvybės atėjimu į šį pasaulį. Krentančios ir iš vidaus kūną žemyn tempiančios sienos įvaizdis simbolizuoja gimdymą kaip biologinę funkciją, kuri įkalina moteris savo socialiniame vaidmenyje ir šioje jas išnaudojančioje sistemoje; kur moteris yra tarytum fiziškai atsiskyrusi nuo savo kūno ir nebegalinti suvaldyti jo funkcijų. Pabaigoje, *tuoj sprogsim*, moteris jaučiasi tarsi netekusi kontrolės ir peržengusi savo kūno ribas. Visa tai išgyvenama kaip tam tikra ten esančių moterų kolektyvinė patirtis.

c) „Mama, kreipiuosi mintyse. <...> Tu norėjai moterų kultūros. Štai tau moterų kultūra. Ne tokia, kaip tu įsivaizdavai, bet ji yra.“ (TP 139)

Moterų kultūra vadinama tai, kas atspindi moterų patirtį ir jų indėlį į visuomenę ši sąvoka neišreiškia „noro [moterų] atskirti nuo vyrų, tačiau liudija apie egzistuojantį kitą „žvilgsnį“ į pasaulį

ir <...> apie gyvenimą ir patirtį būtent žvelgiant moterų akimis.“ (Bernardinai.lt, 2015) Šiame sakinyje *moterų kultūra* ir tampa ta šokiruojančia kolektyvine gimdymo patirtimi, kuri vyrams neprieinama ir kurią tarsi kažkokią utopiją įsivaizdavo tokios feministės kaip pasakotojos mama, bet ta utopija taip ir liko neišpildyta, atvirkščiai, ji virto distopija. Šiame kontekste moterų kultūros idėja yra iškreipta ir paremta smurtu bei prievarta – tai totalitarinės ir patriarchalinės sistemos perrašyta idėja.

d) „Vadui patinka, kai aš kuo nors pasižymiu, parodau savo išprusimą, kaip protingas šunelis stačiomis ausytėmis, pasirengęs rodyti, ką moka.“ (TP 199)

Palyginimas su šuneliu nužmogina pasakotoją, ji tarytum tampa augintiniu, kurį galima dresuoti ir jaukintis. Šis įvaizdis atskleidžia, kad moters protingumas čia nėra vertingas pats savaime, nebent pamalonina vyriškąjį ego. Šuo rodo savo gebėjimus šeimininkui ne todėl, kad pats nori, bet todėl, kad siekia pritarimo ar kokio atlygio. Lygiai taip pat ir pasakotoja čia nėra pripažįstama kaip intelektualiai lygiavertė – jos išprusimas yra kontroliuojamas ir įvertinamas vyriškojo žvilgsnio, kaip savęs demonstravimas prieš tą, kurio rankose galia. Tai būdingas patriarchalinės visuomenės bruožas: moterys skatinamos turėti tam tikras savybes, tačiau tik tol, kol tai pamalonina vyrus.

e) „Kaip šį vakarą jaučiasi mažoji princesė?“ ir „Ką manai apie mažytę pramogą?“ ir „Pastebiu, kad šį vakarą viskas „sumažėjo“. Jam knieti viską sumažinti, taip pat ir mane.“ (TP 250)

Būdvardis „mažas, maža“ lietuvių kalboje reiškia: *nedidelis, palyginti su tos pačios rūšies daiktu; nedidelio amžiaus, nesuaugęs; silpnas, nepasižymintis stiprumu; nesvarbus, nereikšmingas*. Šiomis reikšmėmis pavartotas žodžių junginys *mažoji princesė* turi negatyvią reikšmę, nes taip pavadinama pasakotoja, taip ji ir vėl infantilizuojama, ironizuojama jos žema socialinė padėtis, o būtis sumenkinama. Pramoga, kurią jis jai siūlo – apsilankymas viešnamyje, kur moterys priverstos būti sekso vergėmis – jo laikoma mažyte, reiškia, nesvarbia, nereikšminga, nors ji gali pasakotojai kainuoti gyvybę. Tokiu būdu Vadas siekia ne tik sumenkinti svarbų įvykį, kuris šioje visuomenėje prilygsta nusikaltimui ir už kurį gresia mirties bausmė, bet ir sumenkinti pasakotoją bei per ironiją sukurti tam tikrą emocinę distanciją tarp jos ir savęs.

f) „Moterys nemoka sudėties <...>. <...> Joms vienas, vienas, vienas ir vienas nėra keturi. <...> Tikrai vienas, vienas, vienas ir vienas <...>.“ (TP 202)

Patvirtinamas stereotipas, kad moterys nesugeba abstrakčiai mąstyti, todėl joms nesiseka tokie tikslieji mokslai kaip matematika, fizika, chemija, kur dominuoja skaičiai. Šis stereotipinis įsitikinimas, kad ilgą laiką tikslieji mokslai moterims buvo neprieinami, o ir dabar šiose srityse jaučiama lyčių atskirtis (Chotiner, 2019). Kartotė „vienas, vienas, vienas ir vienas“ yra fragmentiška, jos ritmas pabrėžia tai, kad moterys visa suvokia ribotai ir negeba paskirų idėjų sujungti į bendrą vaizdą. Kadangi taip kalba Vadas, galima teigti, kad šis įsitikinimas labiau atspindi ne moterų mąstymo realybę, bet Gileado visuomenę – būtent taip siekiama atskirti moteris ir nuo jų pačių

individualios, ir nuo kolektyvinės moterų sąmonės, kad jos negalėtų suvokti savo suvaržytos padėties ir veikti kartu bei sukilti prieš patriachalinę sistemą.

Taigi, iš nagrinėtų sakinių pavyzdžių išryškėja tendencija moteris reprezentuoti pasitelkiant infantiliškus, kariškus ir įvairius nužmoginančius motyvus. Taip sustiprinamas moterų kontrolės ir visokeriopo sumenkinimo įspūdis, todėl feministinė patriachalinės sistemos kritika dar paveikesnė.

## 2. 1. 2. Stereotipiniai vyrų ir moterų pomėgiai

Kalba ne tik atspindi socialinius lyties vaidmenis, bet ir juos konstruoja – tai, kaip kalbama apie vyrus ir moteris, formuoja mūsų suvokimą apie tai, kokie vaidmenys jiems priskirtini (Mills, 1995, 64 p.). „Tarnaitės pasakojime“ moterų pomėgiai susiaurinami iki „moteriškų“ veiklų, susijusių su rankdarbiais, buities darbais, grožio ritualais, o vyrų – su technika, jėga ir dominavimu.

a) „Mėgstamas jų akcentas: liaudies menas, archaika, moterų rankdarbiai, padaryti laisvalaikio iš to, kas atlikę. Grįžimas prie senųjų vertybių. Ko neišmesi, tą panaudosi. Manęs neišmetė. Kokia iš to nauda?“ (TP 13)

Liaudies menas bei archaika čia reiškia grįžimą prie tradicinių patriarchalinių vertybių. Archaika taip pat savyje talpina neigiamą konotaciją, susijusią su tuo, kas pasenę, todėl nebepritaikoma šiems laikams. Moteris tokius liaudiškus rankdarbius daro iš atliekų – su tuo, kas atliko, ir su tokia vienintelę prasmę turinčią atlieka pasakotoja palygina save. Retoriškai klausdama, kokia iš to nauda, ji sąsąmoningai jau priima šios patriarchalinės sistemos priespaudą ir siekia pasitarnauti.

b) „Bent vienas dalykas nepasikeitė – tai, kaip vyrai glamonėja brangias mašinas. <...> „Audra“ geresnis už „Vežimą“, ir daug geresnis už patogų ir gremėzdišką „Begemotą“ (TP 25)

Vyro glamonėjama dažniausiai yra mylimoji, o čia glamonėjamos mašinos – jos atstoja moterų vietą; automobiliai švelnumo bei meilės labiau nusipelnę už moteris. Automobilių pavadinimai „Audra“ išryškina tam tikrą gaivališką ir destruktivią galią, o „Vežimas“ ne tik nurodo automobilio funkciją, bet ir gali reikšti kūdikio vežimą, o tai implikuoja to kūdikio laukimą šioje nevaisingoje visuomenėje.

c) „Kol taip darome, tepamės sviestu, minkštinančiu odą, dar turime vilties, kad vieną dieną iš čia ištrūksime, kad mus vėl palies kažkieno rankos, su meile ar aistra. Mes turime savų, asmeniškų ceremonijų.“ (TP 107)

Uždraudus odos priežiūros priemones, pasakotoja vis tiek atranda būdų rūpintis savo kūnu. Jos rūpinimasis savo fizine išvaizda, kuri stereotipiškai laikoma moters tuštybės ir materializmo simboliu, čia, kur naudos teikia ir svarbiausiais laikomi tik moteriški lyties bei vidaus organai, yra tam tikras maišto ir vidinio pasipriešinimo ženklas. Paliesta pasakotoja geidžia būti ne per apvaisinimo ceremoniją, o su meile ir aistra, tai reiškia, kad ji vis dar turi vilties, jog sulauks laisvės.

Tai yra asmeniška ceremonija, priešinga nuasmeninančiai apvaisinimo ceremonijai. Pabrėžiama, kad paliesta ji trokšta būti kažkieno rankų – čia įvyksta kūno fragmentacija, kuri, pasak Mills, dažniausiai išrinka moters kūną, bet čia implikuojama, kad rankos priklauso vyrui.

d) „Tu tik pažvelk į jį – morkas pjausto. Ar įsivaizduoji, kiek moterų gyvenimų, kiek jų kūnų sutraiškė tankai, kol buvo nors šitiek pasiekta?“ (TP 132)

Prisiminimuose apie praeitį pasakotojos feministė motina kalba apie pasakotojos vyrą. Tradiciškai maisto ruošimas, ypač daržovių pjaustymas, buvo priskiriamas moterims, tačiau ši citata, kurioje vyras pjausto morkas, iliustruoja, kaip šie lyčių vaidmenys ir stereotipai laikui bėgant keitėsi, o dabar, vėl valdžią užėmus teokratams, visas tas progresas buvo prarastas. Tankų sutraiškytų kūnų ir gyvenimų vaizdinys perteikia žiaurią ir kruviną kovos už moterų teises istoriją.

Taigi, stereotipiški vyrų ir moterų pomėgiai tekste sąmoningai išryškinami tam, kad būtų parodytas jų dirbtinumas ir socialinis konstruktyvumas. Tačiau šie pomėgiai net tokioje patriachalinėje visuomenėje taip pat gali tapti tam tikra pasipriešinimo forma.

### 2. 1. 3. Religiniai įvaizdžiai, susiję su socialine lytimi

Remianti feministinės stilistikos teorija, religiniai įvaizdžiai, įsigalėję patriarchalinėje visuomenėje, grožinėje literatūroje dažnai atskleidžia, kaip moters socialinė lytis yra formuojama, reguliuojama ir simboliškai įtvirtinama kultūroje.

a) „Laikas čia seikėjamas varpo dūžiais, kaip kadaise vienuolyne.“ (TP 14) Ir „Vienuolė kruvinu abitu.“ (TP 15).

b) „Kam gundyti ją draugyste?“ (TP 19).

Pasakotoja apmąsto savo gyvenamą erdvę, kuria dalijasi su kitomis moterimis – Žmona ir Mortomis, ir save palygina su vienuole, o namus, kuriuose gyvena, su vienuolynu. Šis vienuoliškas įvaizdis netrukus supriešinamas, kai, kalbėdama apie kitą tuose pat namuose gyvenančią moterį, ji išreiškia norą su ja pasikalbėti, bet nusprendžia nepalaikyti draugiškų santykių. Vienuolynas asocijuojasi su atsiskyrimu nuo pasaulio bei vieta, kur gyvena vien tik moterys, kaip yra ir pasakotojos namuose. Vienuolė yra moteris, priėmusi skaistybės įžadus, bet dažniausiai šis įvaizdis siejamas su suvaržytu moteriškumu, kai moteris nuo pasaulio yra atskirta per prievartą ir neturi valios veikti – kaip ir romano pasakotoja. Čia įvedama netikėta smurto reikšmė – vienuolės drabužis yra kruvinas, ji tarytum priversta tapti smurto auka. Žodis *gundyti* dažniausiai vartojamas, kai moteris gundo vyrą, ir turi neigiamą konotaciją, susijusią su nuodėmingumu. Jis taip pat gali reikšti įkalbinėjimą ką nors daryti, bet šioje patriarchalinėje sistemoje moterys neskatinamos bendrauti draugiškai, kaip tik atvirkščiai, jos supriešinamos, sukuriama moterų hierarchija. Moterims bendradarbiauti ar palaikyti santykius tarpusavyje nėra jokios tikslingos priežasties – sisteminė priespauda internalizuojama.

c) „Kai kurie iš [vyrų] <...> taip gauda kaifą. Tas pats, kas dulkintis ant altoriaus ar panašiai. Jūs elitinės ir esat jiems tos bažnytinės taurės. Jiems patinka, kai būnat išsidažiusios.“ (TP 267)

Nelegaliame viešnamyje dirbanti pasakotojos draugė jai pasakoja, kodėl Vadai čia atsiveda savo Tarnaites. Vyrų, ypač Vadų, požiūriu Tarnaitės, kurių reprodukcijos funkcija yra jų pagrindinė vertė, atsidūrusios šiame kontekste tampa tik seksualiniais objektais. Tarnaitės ironiškai lyginamos su bažnytinėmis taurėmis, nors vienintelė funkcija šioje visuomenėje yra reprodukcinė. Jų šventumas ir to šventumo iškraipymas taip pat yra ideologinis.

d) „Moterų Maldavagancijos paprastai būna skirtos štai tokioms grupinėms vedyboms. Vyrų – pagerbiant pergales kare.“ (TP 240)

Maldavagancijos yra visuotinė malda. Pasakotoja su tam tikra ironiška distancija aiškina, kam ji skirta. Atskleidžiamas patriarchalinės visuomenės hierarchijos ir lyčių nelygybės įtvirtinimas per religinį ritualą. Tai, kad moterų Maldavagancijos skirtos grupinėms vedyboms, per kurias ištekinamos vos pilnametystės sulaukusios merginos, perša idėją, kad moterų vaidmuo visuomenėje tėra svarbus, jei jos atlieka žmonos vaidmenį, gimdo vaikus ir klauso savo vyro. Tuo tarpu vyrų Maldavagancijos, vykstančios vyrams nugalėjus kare, suponuoja, kad vyrams suteikiama garbė ir autoritetas tik jeigu jie smurtauja, dominuoja ir elgiasi agresyviai. Toks sugretinimas patvirtina hipotezę, kad moterų karo laukas yra egzistavimas patriarchate, t. y. atlikdamos žmonos vaidmenį, moterys atlieka ir savo pareigą visuomenei.

Taigi, religiniai simboliai čia veikia kaip disciplinavimo priemonė, kuria siekiama įtvirtinti patriarchalinius lyties vaidmenis. Moterys tampa simbolinėmis figūromis – vienuolėmis, bažnytinėmis taurėmis, nuotakomis – nebeturinčiomis tapatybės ir autonomijos.

2. 1. 4. Kalba kaip su lytimi susijusių socialinių vaidmenų ir patriarchalinės priespaudos įgalinimas, bet taip pat ir pasipriešinimo sistemai įrankis

Kalba nėra vien neutralus bendravimo įrankis – ji formuoja ir palaiko lyties vaidmenis ir savyje talpiną ideologiją galios santykiams tvirtinti, o feministinė stilistika siekia nustatyti, kaip tai vyksta. (Mills, 1995, p. 95)

a) „Broliautis reiškia elgtis kaip su broliu. Lukas man taip aiškino. Jis sakė, kad nėra tokio žodžio, kuris reikštų *elgtis kaip su seserimi*. Turėtų būti seseriautis.“ (TP 17)

Pasakotoja prisimena pokalbį su savo vyru Luku apie žodžio reikšmę ir gebėjimą per kalbą atspindėti socialinius santykius tarp lyčių. Žodis *broliautis* išties reiškia draugiškai bendrauti, bičiuliauti, nors jis vartojamas neutralia prasme, t. y. broliautis tarpusavyje gali tiek vyrai su vyrais, tiek moterys su moterimis, tiek vyrais su moterimis, vis dėlto kilęs nuo žodžio *brolis*, reiškiančio vyriškos lyties giminaitį. Pasak Mills (1995, p. 87), dauguma su moteriška socialine lytimi susijusių

žodžių įgyja menkinančią reikšmę ar yra visai nevartotini – tai yra lyčių nelygybės net kalbiniame lygmenyje ženklas. Žodis *broliautis* išreiškia solidarumą, tačiau tokio atitikmens būtent moterims nėra, nes moterų bendrystė ir abipusis palaikymas nėra kalboje įsitvirtinusios socialinės reikšmės. Ryškus ir aiškinimo motyvas – vyras aiškina moteriai žodžių reikšmes, nes mano, kad jai pačiai jų nepavyktų išsiaiškinti.

b) „Anksčiau mergaitės turėdavo tokių lėlių, kurios kalba patraukus nugaroje virvelę. Man pasirodė, kad kalbu būtent taip – monotoniškai, lėliškai.“

Kalbėdama su Žmona, pasakotoja susivokia kalbanti trafaretinėmis frazėmis ir nesusimąstydama, tad palygina save su lėle. Lėliškas kalbėjimas rodo emocijų ir asmenybės praradimą. Pasakotoja jaučiasi kaip lėlė, nes jai nevalia reikšti savo minčių ar nuomonės. Kalba jai yra ne saviraiškos būdas, o priverstinis privalomų frazių kartojimas. Lėlės taip pat asocijuosi su vaikiškumu, mergaitiškumu, nes pasakotojos mintims ir jausmams šioje visuomenėje nėra vietos. Negalėjimas laisvai kalbėti ir reikšti minčių paveikia ir tikrovę, kurioje moterimis naudojamos marionetėmis, ir būtent toks yra šios Gileado visuomenės tikslas.

c) „– Kokia graži gegužės diena, ir saulė taip meiliai šviečia, – sako Gleninė.“ Ir „„Meiliai“ skamba panašiai kaip „Meidei“ – nelaimės signalas per vieną iš tų karų, apie kuriuos mums dėstė mokykloje.“

Pasakotoja kalbasi su kita Tarnaitė, ir viena kitos kalboje jos bando išgliaudyti užslėptas prasmes. Pirminis sakinytis skamba banaliai, o žodis *meiliai* turi moteriškumo, švelnumo ir šilumos konotacijų, tačiau netrukus jis pagal skambesį pasakotojai primena nelaimės signalą „Meidei“. Tarnaitės, kaip jau minėta, yra tarsi šios visuomenės kareivės, bet joje patiria priespaudą ir negali apie ją prabilti ar prašyti pagalbos, todėl yra priverstos kalbėtis per sąsajas ir užuominas, nes režimas kontroliuoja ne tik jų kūnus ir tarpusavio santykius, bet ir kalbą.

d) „Tai štai kas yra uždraustajame kambaryje! Žodžių loto! <...> Dabar mums tai pavojinga. Dabar tai nepadoru. Dabar jam nedera to daryti su Žmona.“ (TP 152)

Vadas pasikviečia pasakotoją į uždraustąjį kambarį ir paprašo, kad ji su juo pažaištų žodžių loto, kas moterims, kaip ir bet koks skaitymas, yra uždrausta. Kalba šioje distopinėje visuomenėje tampa ne tik bendravimo priemone, bet ir būdu įtvirtinti valdžią bei apriboti žmonių saviraišką ir mąstymo laisvę. Vienas tokios priespaudos įgalinimo būdų yra draudimas moterims skaityti, rašyti ar turėti prieigą prie bet kokių žinių. Moterys tampa priklausomos nuo sistemos, nes gebėjimas skaityti ir rašyti yra būtina priemonė norint apie tą sistemą mąstyti ir ją kritiškai vertinti. Gileado režimas taip pat manipuliuoja kalba, siekdamas pateisinti savo veiksmus ir įtvirtinti ideologinę kontrolę. Suteikdamas pasakotojai galimybę žaisti žodžių loto Vadas ne tik demonstruoja savo galią, bet ir manipuliuoja pasakotoja, jai siūlydamas tos galios krislėlį kaip privilegiją, kurios nesuteikia net

aukštesnę vietą hierarchijoje užimančiai Žmonai. Taip pasakotoja dar labiau įsukamą į patriachato ratą.

e) „Žinome, kad tas miestas buvo svarbi tarpinė stotis <...> „Požeminiame moterų kelyje“, kurį kai kurie mūsų aštrialiežuviai istorikai praminė „Požeminių moterų keliu“. (TP 319)

Reikšmingas yra kalbinis žaismas – „*požeminis* moterų *kelias*“ ir „*požeminių* moterų *kelias*“. Pirmoji frazė konstruoja reikšmę, kurioje akcentuojamas moterų pabėgimo maršrutas, o antroji nukreipia dėmesį į pačias moteris – jos požeminės, nes yra engiamos, slepiamos ir ignoruojamos. Čia taip pat išvelgtina religingumo konotacija – moterys yra požeminės, tad galima teigti, kad iš pragaro – taip kritikuojamas stereotipas, kad moterys yra labiau nuodėmingos nei vyrai. Ironiška frazė „aštrialiežuviai istorikai“ kritikuoja vyraujančią (dažnai vyrų dominuojamą) istoriografinę diskursą, sumenkinantį moterų pasipriešinimo reikšmę. Taip dekonstruojama istorinės tiesos objektyvumo iliuzija – per kalbą ideologiškai iškraipomi net istoriniai naratyvai.

f) „Ji vardu Gleninė, tiek apie ją ir nežinau. (TP 27)

Moterų vardai ištrinami, jos įvardijamos pagal tai, kokiam vyrui „priklauso“, pvz. Gleninė, Fredinė, Vareninė, tad kalba pasitelkiama kaip įrankis nuasmeninti moteris, nes moteris įvardijama per vyro vardą (Fredas – Fredinė). Priesaga *-inis* moterų vardams suteikia papildomų reikšmių, nes su šia priesaga padarytas žodis gali reikšti medžiaga, iš kurios padarytas daiktas (čia išvelgtinas biblinis – Senajame Testamente Ieva yra „padaroma“ iš Adomo šonkaulio), taip pat daikto paskirtį, nes vienintelis tų moterų tikslas yra pagimdyti vyrams, kuriems jos priklauso, vaikų, dar daikto ypatybę pagal vietą, kadangi Tarnaičių vardai pasikeičia, kai jos priskiriamos naujam vyrui, o tai nutinka kas dvejus metus.

Taigi, šiame romane kalba veikia kaip patriarchalinio režimo kontrolės mechanizmas, tačiau tuo pačiu metu pasakotojos kalbinė savistaba ir simbolinis žaidimas tampa būdu išlaikyti vidinį pasipriešinimą ir tapatybę.

## 2. 1. 5. Gėlės kaip stereotipiškai moteriškas įvaizdis

Feministinės stilistikos teorijoje gėlės dažnai interpretuojamos kaip stereotipiškas moteriškumo simbolis, susijęs su grožiu, trapumu, vaisingumu bei seksualumu (Mills, 1995, p. 89).

a) „<...> narcizai jau vysta, o tulpių kaušeliai skleidžiasi, lieja spalvas. Tulpių raudonis prie stiebo tirštesnis, tarsi gyjančios įpjovos.“

Vado Žmonos prižiūrimame sode auga įvairių gėlių, kurios atspindi ir moterų šioje visuomenėje vaidmenį. Kaip ir gėlės būna įvairių spalvų, taip ir moterys rengiasi skirtingomis spalvomis priklausomai nuo jų rango. Tarnaitės – raudonai, Žmonos – mėlynai, Mortos – žaliai, Tetos – rudai. Gėlių žydėjimo ir vytimo ciklas atspindi moterų gyvenimo stadijas, nes visuomenėje jos visos atlieka tam tikrą utilitarinį vaidmenį – Tarnaitės atlieka reprodukcinę funkciją, o Žmonos yra tarytum Vado

namų interjero detalė. Narcizai čia simbolizuoja Žmonos egocentiškumą (prisiminkime senovės graikų mitą apie Narcizą), o tai, kad jie nuvytę – jos baimę pasenti. Raudona tulpė įkūnija raudonai vilkinčią Tarnaitę – pasakotoją, – kuri per prievartą įskiepytą į šią šeimą ir iš kurios tikimasi tos šeimos pagausėjimo, kurio vyresnio amžiaus jau sulaukusi Žmona nebegali suteikti. Darbas sode, šalikų mezgimas – keli iš tradiciškai moterims priskiriamų pomėgių, kuriais užsiima Žmonos, kaip teigia pasakotoja, „kad jos turėtų kokį tikslą“. Nors šie pomėgiai laikomi beprasmybėmis, pasakotoja, kuriai tokie pomėgiai neprieinami dėl jos statuso, išreiškia norą galėti bent tiek.

b) „Net būdama tokio amžiaus ji primygtinai nori apsikarstyti žiedais. Tuščios pastangos <...>, tau jos nebedera, tu nuvytai. Kadaisė kažkur skaičiau, kad žiedai – tai augalo lyties organai.“ (TP 90)

Žodis *žiedas* lietuvių kalboje gali reikšti tiek augalo dauginimosi organą, tiek ant piršto mūvimą papuošalą, tad Vado Žmona „apsikarsto žiedais“, nes nori parodyti pasakotojai savo viršesnę poziciją šeimoje, ir pati pasijusti, kad dar tebėra pačiame jėgų žydėjime, bet taip pat ir nuslėpti, kad ji sensta, o sendama, „nuvytusi“ netenka vaisingumo, ir tokiu būdu pati visuomenė ją atstumia kaip „nebederančią“ prie kitų, o jos egzistencija netenka prasmės, kai ji nebegali atlikti savo funkcijos.

c) „Tulpių žydėjimo metas baigėsi, jų žiedlapiai iškrito vienas po kito kaip dantys. Serena Džoj <...> apimdavo kotelį ašmenimis ir <...> nurėždavo dėžutę. Kas tai – gresiantis artritas? Ar kažkoks žaibo karas, kamikadzė, besitaikantis į išburkusias gėlių genitalijas? Į bręstančio vaisiaus kūną. Manoma, kad nukirpus sėklų dėžutės svogūnėlis išsaugo energiją.“ (TP 163)

Tulpių žiedlapių nukritimas palyginamas su iškritusiais dantimis, tad jų nužydėjimas sugretinamas su kūno senėjimu – ryški fizinio žmogaus kūno ir gamtos ciklų paralelė. Gėlės dalis – žiedlapiai, – kaip ir kūno dalis (dantys) galiausiai baigia savo ciklą ir nukrenta. Šiuo atveju, gamtos ir kūno sąsajos interpretuotinos kaip moters kūno sugrįžimas į neišvengiamą gamtos ciklą, o žydėjimo pabaiga simbolizuoja mirtį – galbūt moters jaunystės, vaisingumo ar galimybės tapti motina pabaigą. Vado Žmona, apimdama kotelį ir nurėždama dėžutę, atlieka moteriškųjų lytinių organų kastraciją. Pasakotoja retoriniu klausimu susieja šį aktą su Žmonos artritu, taigi, su jos fizinio kūno irimu, kuris ir sukelia pavydą vaisingoms gėlėms. Gėlių genitalijos – „išburkusios“, tad pasirengusios dauginimuisi – simbolizuoja vaisingos moters – Tarnaitės – kūną, kuris yra nuolat stebimas, kontroliuojamas ir išnaudojamas. Vėl atsiranda karo metafora, šįkart susijusi su Žmona, kuri elgiasi kaip savižudikiška kamikadzė, ir vaisingumui, kuris jai pačiai nebesiekiamas, ir „bręstančio vaisiaus kūnui“ skelbia žaibo karą. Iš to galima spręsti, kad siekis padidinti populiaciją yra tik priedanga, bet pati visuomenė iš tiesų pasidaro dar nevaisingesnė ir sterilesnė, nes santykiai joje paremti vien smurtu ir prievarta. Sakinio pabaigoje teigiama, kad „nukirpus sėklų dėžutės svogūnėlis išsaugo energiją“. Tai simbolizuoja išsaugotą moters stiprybę: nepaisant to, kad jos kūnas prievartaujamas, jos dvasia išlieka nepalaužta.

d) „Aitriai kvepia gėlėmis, sultinga žaluma, žiedadulkėmis, rieškučiomis metamomis į orą, kaip austrių sperma į jūrą.“ (TP 197)

Gėlės, žiedadulkės, žaluma tradiciškai siejama su vaisingumu ir moteriškumu, tačiau kvapas, kurį tai skleidžia, aitrus, tad nemalonus, graužiantis – moteriškas vaisingumas įgyja neigiamą konotaciją. Tačiau žiedadulkių palyginimas su austrių sperma įveda netikėtą vyriškos reprodukcijos įvaizdį. Žiedadulkės, „mėtomos į orą“, primena nekontroliuojamą vyriškąją reprodukciją, kadangi austrės spermą išleidžia tiesiai į vandenį – šis įvaizdis sustiprina stereotipą, kad vyrai negali kontroliuoti savo seksualinių instinktų.

Taigi, gėlių įvaizdžiai tekste nėra vien pozityvūs ar romantiški – jie konstruoja moters kūną kaip objektą, kuriam priskiriama vertė arba kuris nuvertinamas. Tokia metaforika prisideda prie moterų nužmoginimo ir vaisingumo fetišizavimo, tačiau tuo pat metu dekonstruoja patriarchalinius moters įvaizdžius per ironiją, pasipriešinimą ir refleksiją.

## 2. 1. 6. Nėštumas kaip tarpinė būseną ir siekiamybė

Kalba, vartojama kalbant apie nėštumą ir besilaukiančias moteris, ne tik atspindi, bet ir įtvirtina socialinius lyties vaidmenis bei požiūrį į besilaukiančias moteris apskritai.

a) „Viena iš moterų jau galudienė, pilvas pergalingai pūpsa iš po plataus drabužio.“ (35 TP)

Besilaukiančiai moteriai apibūdinti vartojamas žodis *galudienė* žymi nėštumo pabaigą, bet taip turi reikšmę „gyvenantis paskutines dienas“. Dėl šios dvilypės reikšmės žodis įgauna papildomą semantinį krūvį: ne tik nusako biologinę būklę, bet ir konotatyviai siejasi su mirtimi.

b) „Net pirštų galiukai dilgsi, taip maga ją paliesti. Ji mums tarsi stebuklas, pavydo ir geismo objektas, mes trokštame jos. <...> Mes taip pat galime būti išganytos.“

Eidamos į parduotuvę Tarnaitės sutinka kitą besilaukiančią Tarnaitę. Iš šio sakinio galima suprasti, kad net pačios moterys kitų moterų nelaiko žmonėmis, nėščiosios joms yra objektas, dėl nėštumo jos moteriai ir pavydi, su ja konkuruoja, ir geidžia tiek fiziškai paliesti jos kūną, tiek atsidurti jos vietoje. Nėščioji moterims taip pat įrodo, kad jos irgi gali pasiekti šį būvį, o nėštumas jas išganys, išgelbės jas ir nuo mirties, ir nuo nešlovės. Taip pasimato jau įsisąmonintas patriarchalinės visuomenės požiūris, kad moters kūnas turi teikti naudos, kitaip jis nieko vertas ir netgi nuodėmingas.

c) „Besilaukianti moteris — labiau primena moterį traukinių stotyje. Laukiamasis – patalpa, kurioje laukiama. Man tai yra šitas kambarys. Aš čia tuščia vieta tarp skliaustelių. Tarp kitų žmonių.“ (TP 248)

Laukiamasis ir nėštumo laukimas yra tarpinės erdvės, kuriose moteris egzistuoja pereinamojoje būsenoje tarp dviejų tapatybių: ji dar nėra motina, bet ir nebe vien tik moteris, ji laukia į pasaulį ateisiančios gyvybės. *Tuščia vieta tarp skliaustelių* atspindi jos tapatybės netikrumą ir

pasyvumą, nes ji praranda individualumą ir egzistuoja tik tol, kol yra naudinga kitiems žmonėms – Vadui ir jo Žmonai.

d) „Aš per daug svarbi, per daug reta. Aš esu nacionalinė vertybė.“

Moteris yra vertinama ne už savo intelektą, jausmus ar gebėjimus, o už tai, ką ji gali suteikti valstybės sistemai, moters statusas redukuojamas iki vertybės, kurios, tai atskleidžiama per ironišką santykį: nors *vertybės* reikšmė yra vertas, brangus daiktas, jis – moters kūnas – priklauso valstybei ir iš tiesų jokios vertės neturi.

e) „Aš turiu apdovanoti kolektyvą, pateisinti savo išlaikymą, kaip skruzdžių motinėle.“ (TP 148)

f) „Mes esame dvikojės gimdos, štai ir viskas: šventi indai, nešiojamos bažnytinės taurės.“ (TP 149)

Pasakotoja moterų vaidmenį šioje visuomenėje lygina su skruzdžių motinėle; kūnus su šventais indais ir bažnytinėmis taurėmis. Abu šie sakiniai ir išlaiko tą pačią moterų kūnų utilitarinę ir ritualinę prasmę, jos tarsi pačios internalizuoja savo išnaudojimą, bet palyginimai ir vienas kitam prieštarauja: moteris lyginama ir su nežmogišku bei primityviu gamtos pasauliu, ir su dvasiškai pakylėto religinio ritualo įrankiais, nors ir tas, ir tas nužmogina.

Taigi, nėštumas vaizduojamas kaip labiausiai išaukštinta, bet ir liminali moters būseną – ji prilyginama visuomeninei vertybei, tačiau nužmoginama. Leksika (galudienė, stebuklas, išganymas, objektas, laukimas), kad nėščioji yra ne žmogus, o vaisingumo ir religingumo simbolis, kurio geidžiama ir kuriam pavydima, bet kuris taip pat yra ribinis.

## 2. 1. 7. Vyriškasis žvilgsnis

Feministinės stilistikos teorija atskleidžia, kaip kalboje moterys vaizduojamos kaip pasyvios, veikiamos vyrų, o vyrai, atvirkščiai, yra aktyvūs veikėjai. Neretai tai, kad moterys yra stebimi objektai, o vyrai – jų stebėtojai, yra savaime suprantami lytims atitinkamai priskiriami vaidmenys, tad vyriškasis žvilgsnis sustiprina moters kūno objektifikaciją ir sisteminę kontrolę (Mills, 1995, p. 109, 135)

a) „Mes pakerėtos, bet kartu pasibjaurėjusios. Mums atrodo, kad jos nuogos.“ (TP 38)

b) „Paskui man topteli: juk ir aš taip rengiausi. Tai buvo laisvė.“ (TP 38)

Vaikščiodamos pasakotoja su kita Tarnaite pastebi turistus iš Japonijos, tarp jų ir moteris. Žodis *pakerėtos* išreiškia susižavėjimą, hipnotizuojantį pojūtį, net užslėptą pavydą, bet čia pat jam prieštarauja žodis *pasibjaurėjusios*, nes Tarnaitės, išmokusios elgtis taip, kaip reikalauja tradicinės puritoniškos nuostatos, išmoko ir bjaurėtis tuo, ką seniau priėmė kaip savaime suprantamus dalykus. Subjektyviai joms atrodo, kad tos kitos moterys nuogos, nes nuogumas yra subjektyvus, ir kažkada

pačios taip rengdamosi jos apie savo nuogumą, rodos, negalvojo. Nors ši scena pateikiama iš moterų perspektyvos, jų žvilgsnis į užsienietes yra internalizuotas vyriškasis žvilgsnis, nes jose jis jau kultūriškai įdiegtas. Tad pačios moterys save ir kitas moteris vertina tuo perimtu, „išmoktu“ vyriškuoju žvilgsniu. Jos bjaurisi laisve rengtis taip, kaip nori, ir seksualizuoja kitų moterų kūnus, nes pačios tapo save iš vidaus stebinčiomis patriarchyto įgalintojomis.

c) „Jeigu jus pamatė – jeigu pamatė – vadinasi – jos balsas suvirpėdavo – persmelkė kiaurai. O jūs, mergaitės, turite būti nepersmelkiamos. Ji vadino mus mergaitėmis.“ (TP 39)

Vyriškasis žvilgsnis, galintis persmelkti kiaurai, juntamas fiziškai, it moterų kūnus persmelkiantis falas arba kūną sužeidžiantis ginklas. Kreipimasis į motinomis priverstas būti moteris kaip į mergaites jas vėl infantilizuoja.

d) Vertėjas japonėms turistėms „[s]ako, kad moterų papročiai čia kitokie, kad žiūrėti į jas per fotoaparato objektyvą tolygu prievartauti.“

Pirmoji sakinio dalis suponuoja, kad Gileade egzistuoja papročiai, ir tai parodo, kaip kitos valstybės žvelgia į Gildeado autoritarizmą, laikydamos tai tik papročiais, nors iš tiesų tokie „papročiai“ pasiekti priverstinai įdiegta patriarchaline sistema. Žvelgimas į moterį per fotoaparato objektyvą vėl perša vyriškąjį žvilgsnį, kai moterys tampa žiūrėjimo objektais, priklausančiais tam, kuris jas stebi. Tas žvilgsnis yra grėsmingas, nes lyginamas su prievarta, ir šiame sakinyje ne tik atskleidžiama vyriškojo žvilgsnio galia, bet ir nuo jo neatsiejama smurto sėma. Šioje visuomenėje moterų kūnai taip kontroliuojami, kad į juos nevalia net žiūrėti.

e) „Kol skaitau, Vadas sėdi ir stebi mane, nieko nekalbėdamas, bet ir nenuleisdamas akių. Tas stebėjimas keistai erotišką, aš tarsi nuoga. <...> O <...> nelegalus mano skaitymas – tarytum koks spektaklis.“ (TP 200)

Vado stebėjimas čia yra tas vyriškasis žvilgsnis – moters veiksmai stebimi, vertinami, kontroliuojami, o jų reikšmė iškraipoma per patriarchalinę perspektyvą. Nors pasakotoja fiziškai apsirengusi, ji jaučiasi tarsi apnuoginta vien dėl to, kad yra stebima vyro akių. Tai pabrėžia, kaip Gileado visuomenėje net intelektualinis veiksmas (skaitymas) tampa kūniškai įkrautas, nes moterys neturi teisės į skaitymą, bet tokią privilegiją kaip galios poziciją užimantis žmogus pasakotojai suteikia Vadas, ir stebėdamas ją skaitančią jis patiria tam tikrą malonumą, mėgaudamasis savo galia.

f) „Mes lipame laiptais ir vieną akimirką veidrodžio akyje šmėsteli mūsų abiejų siluetai – mėlynas ir raudonas. Aš ir mano kita pusė.“ (TP 282)

Vėl pasirodo akies – internalizuoto vyriškojo žvilgsnio – motyvas. Nors Žmonos ir Tarnaitės drabužių spalvos yra priešingose spalvų spektro pusėse, t. y. nors atrodo, kad jų padėtis visiškai skiriasi (Žmona turi daugiau teisių ir privilegijų už Tarnaitę, o Tarnaitė yra jauna ir vaisinga, tuo tarpu Žmona – senstanti), tačiau vis dėlto jos abi yra tokioje pačioje moterims nepalankioje patriarchalinėje

visuomenėje, kuri jų tapatybes bando susistemizuoti pagal tai, ar gali jos susilaukti vaikų, ar ne. Veidrodžio atspindys sukuria simetrijos iliuziją, kuri dar labiau sustiprina šį išpūdį.

Taigi, vyriškasis žvilgsnis veikia kaip nuolatinės kontrolės ir dominavimo priemonė – per šią prizmę ne tik seksualizuojamas moters kūnas, bet ir įtvirtinamas jos – stebimo objekto – statusas. Moteris pradeda save vertinti vyriškomis akimis ir net tokie veiksmai kaip skaitymas tampa galios santykių išraiška.

## 2. 1. 8. Moterų ir vyrų kūnų nužmoginimas

Feministinės stilistikos teorija ragina atkreipti dėmesį į kūną nuasmeninančios kalbos vartoseną. Moterys neretai apibūdinamos metaforomis, susijusiomis su maistu ar buitinais daiktais – taip pabrėžiamas jų funkcionalumas ir nuvertinamas žmogiškumas (Mills, 1995, p. 91). „Tarnaitės pasakojime“ kūnai dažnai lyginami su daiktais, maistu ar mašinerija – išryškinama patriarchalinė priespaula.

a) „Morkos senos, storos, pašalusios, „barzdotos“ nuo ilgo gulėjimo rūsyje. Šviežios morkos, švelnios ir blyškios, pasirodys dar tik po kelių savačių. Jos peilis aštrus ir blizgantis, vilioja mane.“ (TP 54)

Pasakotoja į namus iš parduotuvės parneša maisto produktų ir stebi, kaip Morta imasi gaminti. Morkos (senos, storos, pašalusios, „barzdotos“ ir ilgai gulėjusios rūsyje) yra ironiškas ir pašiepiantis vyriško falo simbolis – pasenęs, nenaudojamas ir nevaisingas, priešinamas su šviežiomis morkomis, vaisingumo simboliu, kurio dabar nėra, bet galbūt atsiras ateityje. Pasakotoja mato peilį, kurį turi teisę laikyti Morta ir kuriuo, kaip implikuojama, Tarnaitė pati galėtų supjaustyti tas morkas. Peilis taip pat yra falocentristinis, patriarchalinio dominavimo ir galios simbolis, kurio pasakotoja trokšta, bet negali turėti.

b) „[Rita] [b]aksnoja vištą, tampo sparną, sugrūda pirštą į kiaurymę, ištraukia kogalvius. Višta guli ant stalo, be galvos ir kojų, visa pašiurpusi lyg drebėtų iš šalčio.“ (TP 55)

Šiame sakinyje itin ryškus smurtas prieš kūną, taip pat seksualinė prievarta, nes būtent moters kūnas sutapatinamas su maistui ruošiamu višta, kuri yra bejėgis objektas, o ją „baksnoja“, „tampo“, į ją „sugrūda“ pirštą ir modifikuoja kūną į tai, ką būtų galima suvartoti. Višta yra be galvos ir kojų, nupjaunamos visos nereikalingos kūno dalis, išskyrus naudingąją.

c) „Švarūs rankšluosčiai, laukiantys, kol bus suteršti, plačiai išsižiojusios šiukšlių dėžės, kviečiančios lengva ranka mesti šlamštą.“ (TP 58)

Rankšluosčių apibūdinimas primena jaunų, nekaltų ir nesuterštų moterų įvaizdį, kuriomis, kaip ir rankšluosčiais, dar niekas nesinaudojo, moterų kūnai laukia, kol jais bus pasinaudota, kol jos galės išganyti ir išvalyti šią visuomenę nuo nevaisingumo, net jei patys liks sutepti. Moterys bejėgiškai laukia prievartos ir smurto, be kurio ši sistema egzistuoti yra neįgali – vėl išryškinamas tas laukimo

motyvas. Šiukšlių dėžės taip pat yra aliuzija į pačią Gileado sistemą, praryjanti tiek vyrus, tiek moteris, jei jie yra nebenaudingi, pavyzdžiui, nevaisingas moteris, senus žmones ir maištininkus, bei suvartojanti visus likusius žmones, nes tiek vyrai, tiek moterys čia yra vartojimo objektai.

d) „Vyrai yra sekso mašinos, sakė Teta Lidija, ir nieko daugiau. Jiems tik viena galvoj. Turite išmokti jais manipuliuoti savo naudai.“ (TP 156)

Vyrus apibūdinus kaip „sekso mašinas“ išryškėja jų dehumanizacija, tarsi jie būtų ne žmonės, bet užprogramuoti robotai, negalintys trokšti nieko kito, tik sekso, taip dar labiau įsaknijamas stereotipas, kad vyrams daugiau niekas nerūpi. Tarnaitės skatinamos pasinaudoti šiuo biologiniu impulsu „savo naudai“, bet ta nauda yra ne priešinimasis patriarchatui, bet pastangos jame išgyventi naudojantis neva nemąstančio vyro galia.

e) „Ir dabar aš įsivaizduoju tuos Angelus ir jų bekraujes baltas nuotakas, urzgesius ir prakaitą, drėgnų gaurų susistumdymus arba, tikriaus, gėdingas nesėkmes, pimpalus kaip trijų savaičių senumo morkos, varganą šalto ir negyvo kaip žalia žuvis kūno grabinėjimą.“ (TP 243)

Pasakotoja dalyvauja Maldavagancijose, skirtose masinėms vestuvėms. Baltos nuotakos yra nekaltumo simbolis, o tai, kad jos be kraujės, reiškia, kad vedybos yra be meilės, be aistros ir be šilumos. Įsivaizduojamas lytinis aktas apibūdinamas urzgesiais ir prakaitu, drėgnais gaurais, susistumdymu ir nesėkme, todėl jis gyvuliškas, purvinas, paremtas ne abipusiu pasitikėjimu, bet prievarta, kuri bus nevaisinga. Nugeibę vyriški lytiniai organai ir be kraujės nuotakos savyje talpina mirties sėmą. „Pimpalai kaip trijų savaičių senumo morkos“ – šis įvaizdis taip pat asocijuojasi su senatve, nevaisingumu ir impotencija. Moters kūno palyginimas su žalia žuvimi, turintis ryškias menkinamąsias konotacijas, sukelia paveikų efektą – moters kūnas yra bejausmis, šaltas ir negyvas objektas.

f) „Trys kūnai kabo tenai <...> kaip vištos, už kaklų pakabintos mėsinės vitrinoje, kaip paukščiai pakirptais sparnais, nebeskraidantys paukščiai, sužaloti angelai.“ (TP 298)

Pasakotoja mato tris moteris, kurioms buvo įvykdyta mirties bausmė pakariant. Moterys tampa kūnais, lavonais, kurie vėl lyginami su vištomis, pakabintomis visiems matyti ir sutapatinamomis su valgoma mėsa, perkama ir vartojama preke. Jos lyginamos su nebeskraidančiais paukščiais ir sužalotais angelais, praradusiais laisvę ir nebegalinčiais skraidyti. Angelų įvaizdis sukuria šventvagišką, bet taip pat ir ironišką įspūdį – teokratinėje visuomenėje sakralūs dalykai, kaip ir žmogaus gyvybė, niekinami ir menkinami.

g) „Šeimynykščiai – štai kas mes esam. Vadas yra šimos galva. O mes jo nykščiai. Imu tave ir prisiekiu mylėti, kol visi keturi nykščiai bus į viršų.“

Gileade šeima yra valstybės institucija, kurios santykiai paremti ne meile bei abipusiu pasitikėjimu ir pagarba, bet prievarta ir kontrole. Tarnaitės, Mortos ir Žmonos šeimoje privalo atlikti joms valstybės priskirtus griežtai kategorizuotus vaidmenis, o tradicinės šeimos vertybės tampa

totalitarizmo įrankiu. Šeimos modelis atskleidžiamas per kūno fragmentaciją – galva ir nykščiai. Nykščių metafora iliustruoja moterų objektyvizaciją ir subordinaciją, be vyro jos yra mažos ir bejėgės, nieko vertingo negalinčios nuveikti. „Imu tave ir prisiekiu mylėti“ skamba kaip vestuviniai įžadai, tačiau moters „ėmimas“ ją dehumanizuoja, o meilės sąvoka iškreipiama, mylėjimas tampa sąlygiškas, nes nykščiai būtinai turi būti pakelti į viršų, gyvybingi, vaisingi, kitaip meilės nebebus. Lietuvių kalboje frazeologizmas „visi keturi nykščiai į viršų“ taip pat turi mirties reikšmę su humoristine potekste, šiame sakinyje tai galima interpretuoti kaip moterų kūnų išnaudojimą tol, kol iš jų nieko nebeliks, bet ir mirtis šioje visuomenėje nieko nereiškia.

Taigi, moterų ir vyrų kūnai romane sistemingai dehumanizuojami, tapatinami su maistu, buitinais daiktais ar mechanizmais, šie palyginimai ne tik atskleidžia vyrų ir moterų vietą Gileado visuomenėje, bet ir kritikuoja kalbą, kurią vartojant žmogaus vertė matuojama tik pagal jo funkciją.

## 2. 1. 9. Moterų kūno erotiškumas ir vyrų kūno neerotiškumas

Feministinės stilistikos teorija analizuoja, kaip skirtingai kalboje konstruojami vyrų ir moterų kūnai – moterys dažnai seksualizuojamos, o vyrai pristatomi per galios ir statuso simbolius. „Tarnaitės pasakojime“ moters kūnas nuolat eksponuojamas, fragmentuojamas, objektyvizuojamas ir seksualizuojamas, o vyro kūnas – neutralizuojamas, nuasmeninamas arba pasitelkiamas pažymėti socialinei pozicijai.

a) „Aš vėl stebiuosi vyrų gyvenimo nuogybe: dušai atviri, kūnas išstatomas apžiūrai ir palyginimui, viešas intymių kūno vietų demonstravimas. <...> Nelyginant ženkliukas, žybsintis atlake – žiūrėkit, žiūrėkit visi, mano viskas kaip priklauso. Mano vieta čia.“

Vyrų kūno demonstravimas lyginamas su ženkliuku atlake, galima teigti, kad vyrų kūnai patys nėra erotiškai ir nėra seksualiai objektyvizuojami kitos lyties (moterų) atstovų, tad kūnas ir intymios jo vietos tampa dar vienu galios ir statuso ženklu, kuriuo vyras gali puikuotis net ne prieš moteris, bet būtent prieš kitus vyrus, kad įrodytų, jog jo kūnas yra pakankamai vyriškas.

b) „Tarp [moterų] vyrai, daugybė vyrų, bet jie visi tamsiomis uniformomis arba kostiumais, todėl atrodo tokie panašūs ir sudaro tiktai foną. Na o moterys – tropinės, vilkinčios įvairiausių ryškių spalvų šventiškais apdais.“ (TP 256)

Atvykusi į viešnamį pasakotoja pastebi, kaip skiriasi vyrų ir moterų apranga. Vyrai, dėvintys tamsias uniformas arba kostiumus, yra anonimiški, niekuo neišsiskiriantys ir savo galią nebyliai demonstruojantys apranga, kurią vilki tiek darbe, tiek namie, tiek viešnamyje. Tai iliustruoja jų autoritarinę poziciją: jie yra vadai – kontroliuojančioji klasė, tačiau jų tapatybę diktuoja ne asmenybė, bet patriachalinės visuomenės sistemoje užimamos pareigos. Moterys, vilkinčios ryškias, šventiškas spalvas, priešingai, traukia akį, vyriškąjį žvilgsnį. Tropinių (egzotiškų, viliojančių) moterų vaizdiny sukuria kontrastą su iš minios neišsiskiriančia vyrų išvaizda, nes jų apranga nežymi vien tik jų

funkcijos – moterų drabužiai ir išvaizda tampa jų seksualumo ir patrauklumo ženklu. Jos nuolat eksponuojamos, jų tikslas – patraukti dėmesį, dažnai seksualiai, ir būti vyrų malonumo objektais.

c) „Vyrų prigimtis reikalauja įvairovės. <...> Kodėl [moterys] anais laikais pirkdavosi tiek įvairiausių drabužių? Kad apgautų vyrus, kad jie manytų, jog tai vis kita moteris.“ (TP 259)

Vadas aiškina pasakotojai, kodėl buvo įsteigta ši daugpatystės sistema. Pavyzdyje c) atskleidžiamas patriarchalinį požiūrį į moterų kūną ir išvaizdą. Teigiama, kad vyrų prigimtis reikalauja įvairovės, todėl moterys perka įvairius drabužius, kad sukurtų iliuziją apie kitą moterį, apgaudamos vyrus. Išreiškiamas mizoginistiškas patriarchalinis požiūris, kad viskas, ką daro moterys, yra skirta vyrams, net tai, kokius drabužius jos nusprendžia pirkti. Taip pat suponuojamas stereotipiškas vyriškų poreikių vaizdavimas, neva vyrams niekada neužtenka vienos moters ir jų prigimtis nėra monogamiška – taip pateisinamas šios visuomenės sukūrimas.

d) „Vadas apsivilkęs juodą uniformą, su kuria atrodo kaip muziejaus prižiūrėtojas. <...> Dar dirbantis pensininkas malonus, bet <...> nuobodžiaujantis darbe <...>. <...> Jo <...> plaštakos stambios, storais į save riestais nykščiais, mėlynos akys šaltos, apgaulingai nekaltos. Jis apžvelgia mus kaip savo inventorių.“ (TP 96)

Į apvaisinimo ceremoniją Vadas atvyksta kaip į darbą, su uniforma, lyg atėjęs prižiūrėti muziejaus, kur laikomi seni kultūriniai dalykai, į moteris ir vieną vyrą – savo šeimynykščius – jis žvelgia kaip į savo nuosavybę. Jis nuobodžiauja, nes nebeturi ką veikti ir laukia pabaigos – ar tai būtų gyvenimo, ar tiesiog ceremonijos pabaiga. Pabrėžiamas vyresnis jo amžius, o su vyresniu amžiumi – ir nevaisingumas. Jo į save riesti nykščiai suponuoja jo savanaudiškumą, šaltos akys – dvasinę tuštumą.

e) „Raudonasis mano sijonas užverstas iki juosmens <...>. Po juo dulkinasi Vadas. Jis dulkina apatinę mano kūno dalį. Aš nesakau, kad atlieka meilės aktą, nes jis daro visai ką kita. Žodis „santykiauja“ taip pat netikslus, nes tada turėtų dalyvauti du žmonės, o čia dalyvis tik vienas. Bet ir prievartavimas neapima visos esmės: čia nieko nevyksta be mano sutikimo.“ (TP 104)

Aprašoma apvaisinimo ceremonijos scena. Žodis *dulkinti* lietuvių kalboje reiškia „kelti dulkes“, „šalinti dulkes“, „vaisinti augalą pernešant žiedadulkes“ ir „atlikti lytinį aktą“, pastarosios reikšmės konotacija menkinanti. Lytinis aktas šiame sakinyje sietinas su prievarta ir dehumanizacija. Kai žodis *dulkinti* naudojamas seksualiniam aktui apibūdinti, jis praranda romantines reikšmes. Žodis *dulkinti* šiame kontekste gali būti susijęs su kūno mechanizavimu ir objektifikacija. Jis rodo nužmoginantį, neemocionalų požiūrį į moters kūną. Pasakotojos kūnas atskiriamas į apatinę ir viršutinę dalį, įvyksta kūno fragmentacija. Vadinamasis pasakotojos sutikimas interpretuotinas kaip manipuliacija, nes moteris šiuo atveju gali rinktis atlikti lytinio aktą, tačiau tas pasirinkimas kyla iš to, kad situacija yra be išeities. Tarnaitei nesutikus, jos lauktų ištrėmimas į Kolonijas ir, galiausiai, mirtis. Tad tikrasis moterų „laisvas pasirinkimas“ čia neegzistuoja.

Taigi, vyriškas kūnas „Tarnaitės pasakojime“ vaizduojamas kaip neutralus socialinės galios ir kontrolės simbolis, tuo tarpu moteriškas kūnas nuolat fragmentuojamas, seksualizuojamas ir vaizduojamas kaip objektas kitų žvilgsniui ar vartojimui. Erotizuojamas tik moteriškas, o vyras lieka to kūno stebėtojas ar vartotojas. Taip atskleidžiamas nužmoginantis patriarchalinės galios mechanizmas.

## 2. 2. Apibendrinimas

Apibendrinant galima teigti, kad, analizuojant „Tarnaitės pasakojimo“ vertimą į lietuvių kalbą, su socialine lytimi susijusios reikšmės – kūnas, kalba ir socialinis vaidmuo – sistemingai konstruojamos patriarchalinės priespaudos rėmuose. Moteris vaizduojama kaip militarizuotas, infantilizuotas ir nužmogintas objektas, kurio vertė priklauso nuo gebėjimo daugintis. Tiek vyriškas, tiek moteriškas kūnas lyginamas su daiktais, maistu ar gyvūnais, o kalba tampa kontrolės priemone, tačiau tuo pat metu ir galimu pasipriešinimo įrankiu. Nėštumas apibrėžiamas kaip vienintelė moters galios forma, nors tai yra ir pražūtinga ribinė būseną. Gėlės, drabužiai ir spalvos sustiprina stereotipinius moteriškumo vaizdinius, o vyrų kūnai priešpastatomi kaip neerotiški ir normatyvūs. Visa tai atskleidžia giliai įsišaknijusią lyties, galios ir ideologijos sąveiką romano distopinėje visuomenėje.

### 3. ANGLIŠKO IR LIETUVIŠKO TEKSTŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ

Ankstesniame skyriuje analizuoti socialinės lyties reprezentacijos aspektai atskleidė, kaip „Tarnaitės pasakojimo“ vertimo kalba kritikuoja patriachalinę galia paremtus santykius tarp lyčių. Šiame skyriuje atliekama romano ištraukų lietuvių kalba ir anglų kalba analizė padės nustatyti, kuo skiriasi kalbinės ir stilistinės priemonės, perteikiančios socialinės lyties reikšmes. Analizėje remiamasi šiomis A. Chesterman'o semantinio vertimo strategijomis: akcento perkėlimas, tropų keitimas, parafrazė ir paskirstymo pokytis. Šios strategijos lyginamajai analizei tinka dėl kelių priežasčių: pirma, jos apima tiek lingvistinius, tiek pragmatinius semantiką veikiančius poslinkius; antra, leidžia konceptualizuoti subtilius reikšmės poslinkius; trečia, leidžia vertimą analizuoti ne tik kaip automatinį atitikmenų parinkimą, bet ir kaip kūrybinį procesą. Vertimo strategijos taip pat pateiktos lentelėje (žr. Priedą). Skyriuje analizuojami tik tie žodžiai ar žodžių junginiai, kuriuose, lyginant su anglišku tekstu, įvyksta reikšmės poslinkis.

#### 3. 1. 1. Akcento perkėlimas

- 1) **Vyrų prigimtis** reikalauja įvairovės. Kodėl moterys anais laikais pirkdavosi tiek įvairiausių drabužių? Kad apgautų vyrus, kad jie manytų, jog tai vis kita moteris. [TP 259]

**Nature** demands variety, **for men**. Why did they buy so many different clothes, in the old days? To trick the men into thinking they were several different women. (M. Atwood)

Angliškoje versijoje *nature* – abstrahuota prigimtis, suteikianti objektyvumo įspūdį, o *for men* lieka kaip pašalinė mintis. Vertime *vyrų prigimtis* jau iš karto konrektizuojama, kad būtent *vyrų* prigimtis diktuoja įvairovės būtinybę.

- 2) Net pirštų galiukai **dilgsi**, taip maga ją paliesti. Ji mums tarsi stebuklas, pavydo ir geismo objektas, mes trokštame jos. Mes taip pat galime būti **išganytos**. [TP 31]

Our fingers **itch** to touch her. She's a magic presence to us, an object of envy and desire, we covet her. We too can be **saved**. (M. Atwood)

*Itch* – stiprus fizinis impulsas, nekantrus noras, o *dilgsi* reiškia nesmarkiai skaudėti. *Išganytos* – vėlgi stipri religinė asociacija, tuo tarpu *saved* gali būti tiek fizinis, tiek dvasinis išgelbėjimas. Taigi, vertime fizinė pajauta suabstraktinama, bet sukonkretinama religinė asociacija.

- 3) Aš vėl stebiuosi vyrų gyvenimo nuogybe: dušai atviri, kūnas išstatomas apžiūrai ir palyginimui, viešas intymių kūno vietų demonstravimas. Nelyginant **ženkliukas**, **žybsintis** atlape – žiūrėkit, žiūrėkit visi, mano viskas kaip priklauso. Mano vieta čia. [TP 73]

I marvel again at the nakedness of mens' lives: the showers right out in the open, the

body exposed for inspection and comparison, the public display of privates. The **flashing of a badge**, look, everyone, all is in order, I belong here. (M. Atwood)

Žodis *flashing* taip pat vartojamas ir reiškime *žybsintis*, bet taip pat ir ekshibicionistine reikšme – parodyti savo lytinius organus, vertime ši dviprasmybė prarandama. Vertime reikšmė sukonkretinmama.

- 4) Jeigu jus pamatė – jeigu pamatė – vadinasi – jos balsas suvirpėdavo – **persmelkė kiaurai**. O jūs, mergaitės, turite būti nepersmelkiamos. Ji vadino mus mergaitėmis. [TP 39]

To be seen – to be seen – is to be – her voice trembled – **penetrated**. What you must be, girls, is impenetrable. She called us girls. (M. Atwood)

*Penetrated* turi stiprią seksualinę konotaciją, reiškiančią lytinį aktą, o *persmelkė kiaurai* susijęs su fiziniu skausmu – vertime ryškesnis smurto motyvas. Vertime sustiprėja fizinis ne tiek seksualinio pažeidžiamumo, bet agresyvesnis, prievartos atspalvis.

- 5) **Artėja, artėja**, kaip trimitas, kaip kvietimas pakelti ginklą, tarsi kristų siena, mes jaučiame ją, sunkią, akmeninę, judančią žemyn, tempiančią mus žemyn iš vidaus, atrodo, tuoj sprogsim. [TP 36]

**It's coming, it's coming**, like a bugle, a call to arms, like a wall falling, we can feel it like a heavy stone moving down, pulled down inside us, we think we will burst. (M. Atwood)

*Artėja, artėja* – nuotaika grėsminga, pavojinga ir karinga, o žodis *coming* reiškia ne tik tiesioginį vaisiaus slinkimą gimdymo kanalu, bet turi seksualinę potekstę, tad angliškoje versijoje gimdymas yra itin fiziškas ir net orgazmiškas pojūtis. Vertime ši kūniška pajauta neišryškėja.

- 6) Bent vienas dalykas nepasikeitė – tai, kaip vyrai **glamonėja** brangias mašinas. <...> „**Audra**“ geresnis už „**Vežimą**“, ir daug geresnis už patogų ir gremėzdišką „**Begemotą**“ [TP 25]

This at least hasn't changed, the way men **caress** good cars. <...> A **Whirlwind**; better than the **Chariot**, much better than the chunky, practical **Behemoth**. (M. Atwood)

Žodis *glamonėti* turi ryškią seksualinę konotaciją. *Caress* – glostymas, švelnus palietimas, romantiškas, bet gali būti ir seksualizuotas, tad vertime pasikeičia reikšmės abstraktumas. *Whirlwind* labiau išryškina automobilio vyriškumo galią (dėl spirališkos, todėl fališkos *whirlwind* (sūkurio) formos), o *audra* – ta vyriškumo galia taip pat ryški, bet ne tiek. *Behemoth* – biblinis intertekstas, bet lietuviškame vertime *begemotas* labiau perteikia tik vyriškumo galią. Lietuviškame vertime *vežimas* neturi archajiškų asociacijų kaip angliškas *chariot*. Tad vertime išryškėja seksualinė konotacija, vyriškumo simboliškumas, bet neberyškus biblinis intertekstas.

- 7) Mama, kreipiuosi mintyse. Tu norėjai moterų kultūros. Štai tau moterų kultūra. Ne tokia, kaip tu **įsivaizdavai**, bet ji yra. [TP 39]

Mother, I think. You wanted a women's culture. Well, now there is one. It isn't what you **meant**, but it exists. (M. Atwood)

*Mean* yra susijęs su tuo, ko norima, apie ką galvojama, o *įsivaizduoti* – pasyvi būseną, stipresnis kontrastas tarp to, kas įsivaizduojama, ir to, kas iš tikrųjų yra. Vertime ir užakcentuojamas tas kontrastas.

- 8) Vadui patinka, kai aš kuo nors pasižymiu, parodau savo išprusimą, kaip protingas šunelis stačiomis ausytėmis, **pasirengęs** rodyti, ką moka. [TP 99]

The Commander likes it when I distinguish myself, show precocity, like an attentive pet, prick-eared and **eager** to perform. (M. Atwood)

*Eager* yra labiau sąmoningas troškimas įtikti, o būti *pasirengusiu* reiškia daryti ką nors ne iš noro, bet dėl to, kad reikia. Tad vertime užakcentuojama ne aktyvi troškimo, bet pasyvi ir neutrali pasirengimo būseną.

- 9) Kaip ši vakarą jaučiasi mažoji **princesė**? Ką manai apie mažytę **pramogą**? Pastebiu, kad ši vakarą viskas „sumažėjo“. Jam knieti viską sumažinti, taip pat ir mane. [TP 250]

How is the **fair** little one this evening? Up for a little **excitement**? I notice that everything this evening is little. He wishes to diminish things, myself included. (M. Atwood)

Žodis *fair* čia ironiškas estetinis vertinimas, o žodžiu *princesė* ir ironiškas estetinis vertinimas, ir ironizuojama moters socialinį statusą.

- 10) Mėgstamas jų akcentas: liaudies menas, archaika, moterų rankdarbiai, padaryti laisvalaikio iš **to, kas atlikę**. Grįžimas prie senųjų vertybių. Ko neišmėsi, tą panaudos. Manęs neišmetė. **Kokia iš to nauda?** [TP 13]

This is the kind of touch they like: folk art, archaic, made by women, in their spare time, from **things that have no further use**. A return to traditional values. Waste not want not. I am not being wasted. **Why do I want?** (M. Atwood)

*Tai, kas atlikę*, suponuoja, kad liekanas dar galima panaudoti, tad jos turi prasmę bent iš dalies, o *things that have no further use* – kad tie daiktai yra visiškai beverčiai. *Kokia iš to nauda?* – retorinis, bet utilitaristinis klausimas apie tai, kokią naudą moteris gali suteikti. *Why do I want?* – jau egzistencinis vidinio troškimo pajautą išreiškiantis klausimas. Nors vertime implikuojama prasmės reikšmė, egzistencinė pajauta pradingsta.

- 11) Tu tik pažvelk į jį – morkas pjausto. Ar įsivaizduoji, kiek moterų gyvenimų, kiek jų kūnų **sutraiškė** tankai, kol buvo nors šitiek pasiekta? [TP 132]

Look at him, slicing up the carrots. Don't you know how many women's lives, how many women's bodies, the tanks had to **roll over** just to get that far? (M. Atwood)

Žodis *sutraiškyti* reiškia veiksmą, kuris asocijuojasi su smurtu ir sunaikinimu, o *roll over* yra pabrėžia judesio veiksmą ir yra neutralesnis. Tad vertime labiau išryškinamas smurto prieš moterų kūnus aspektas.

12) Moterys **nemoka** sudėties. Joms vienas, vienas, vienas ir vienas nėra keturi. Tik tai vienas, vienas, vienas ir vienas. [TP 202]

Women **can't** add. For them, one and one and one and one don't make four. Just one and one and one and one. (M. Atwood)

*Nemokėti* reiškia nebūti išmokusiam ar neturėti gabumų, o *can't* reiškia negalėti, dėl to, kad tai neįgimta. Suponuojama, kad negalėjimas skaičiuoti yra natūralus moterų būvis, o vertime nemokėjimas yra nuoroda į sisteminę kliūtį, ir tai užakcentuojama.

13) **Kam** gundyti ją draugyste? [TP 14]

**Why** tempt her to friendship? (M. Atwood)

Prasidedantis retorinis klausimas *Why?* yra labiau egzistencinis ir sutelktas į priežastinį ryšį, o *Kam?* – jau nebe egzistencinis, o sutelktas į tikslą, naudą.

14) Kai kurie iš vyrų taip gaudo kaifą. Tas pats, kas dulkintis ant altoriaus ar panašiai. Jūs elitinės ir esat jiems tos bažnytinės taurės. Jiems patinka, kai būnat **išsidažiusios**. [TP 267]

Some of them get a kick out of it. It's like screwing on the altar or something: your gang are supposed to be such chaste vessels. They like to see you all **painted up**. (M. Atwood)

*Išsidažiusios* – interpretuotinas tiesiogiai, kad moterys yra su makiažu, o *painted up* reiškia ir minėtosios nekaltybės (*chaste vessels*) sutepimą.

15) Anksčiau **mergaitės turėdavo tokių lėlių**, kurios kalba patraukus nugaroje virvelę.

Man pasirodė, kad kalbu būtent taip – monotoniškai, lėliškai. [TP 18]

They used to have **dolls, for little girls**, that would talk if you pulled a string at the back; I thought I was sounding like that, voice of a monotone, voice of a doll. (M. Atwood)

*Dolls for little girls* – lėlės yra skirtos būtent mergaitėms, akcentuojamas socialinės lyties formavimas nuo vaikystės. *Mergaitės turėdavo lėlių* – reiškia, kad nebūtinai visos mergaitės turi lėlių, gali turėti, gali ir ne.

16) Tai štai kas yra uždraustajame kambaryje! Žodžių loto! Man norisi juoktis, klykti iš juoko, griūti nuo kėdės. Dabar mums tai pavojinga. Dabar tai nepadoru. Dabar jam **nedera** to daryti su Žmona. [TP 152]

So that's what's in the forbidden room! Scrabble! I want to laugh, shriek with laughter,

fall off my chair. Now it's dangerous. Now it's indecent. Now it's something he **can't** do with his Wife. (M. Atwood)

Angliškoje versijoje *he can't* – jis negali žaisti žodžių lotu net su Žmona, taigi, net vyrui yra draudžiamų dalykų. O vertime *nedera* susijęs labiau su tuo, kas socialiai nepriimtina, bet nebūtinai draudžiama, užakcentuojama tai, kad nedera.

17) Net būdama tokio amžiaus ji primygtinai nori **apsikarstyti** žiedais. Tuščios pastangos, tau jos **nebedera**, tu nuvytai. Kadaisė kažkur skaičiau, kad žiedai – tai augalo lyties organai. [TP 90]

Even at her age she still feels the urge to **wreath herself** in flowers. No use for you, you **can't use** them any more, you're withered. They're the genital organs of plants. I read that somewhere, once. (M. Atwood)

*Wreath herself* (apsijuosti vainiku) – poetiškas, mergaitiškas įvaizdis, ironizuojantis pastangas atrodyti gražiai. Žodis *apsikarstyti* reiškia apsirengti bet kaip, tad užakcentuojamas neigiamas požiūris be ironijos.

18) Tulpių žydėjimo metas baigėsi, jų žiedlapiai **iškrito** vienas po kito kaip dantys. Serena Džoj apimdavo kotelį ašmenimis ir nurėždavo dėžutę. Kas tai – gresiantis artritas? Ar kažkoks žaibo karas, kamikadzė, besitaikantis į išburkusias gėlių genitalijas? Į bręstančio vaisiaus kūną. Manoma, kad nukirpus sėklų dėžutes, svogūnėlis išsaugo energiją. [TP 163]

The tulips have had their moment and are done, **shedding** their petals one by one, like teeth. She was positioning the blades of the shears, then cutting. Was it the arthritis, creeping up? Or some blitzkrieg, some kamikaze, committed on the swelling genitalia of the flowers? The fruiting body. To cut off the seed pods is supposed to make the bulb store energy. (M. Atwood)

*Shedding* – aktyvus nusimetimo veiksmas, o *iškristi* – pasyvus, nebe tulpės pačios meta žiedlapius, jie iškrenta. Vertime senėjimas ir nevaisingumas yra savaiminis neišvengiamas.

19) Viena iš moterų jau **galudienė**, pilvas pergalingai pūpso iš po plataus drabužio. [TP 35]

One of them is **vastly pregnant**; her belly, under her loose garment, swells triumphantly. (M. Atwood)

*Vastly pregnant* perteikia dydžio, net nenatūralaus našumo vaizdinį, o *galudienė* iš pirmo žvilgsnio teigiamas apibūdinimas, tačiau turi ir prie gyvenimo pabaigos artėjančio seno žmogaus reikšmę.

20) Net pirštų galiukai **dilgsi**, taip maga ją paliesti. Ji mums tarsi stebuklas, pavydo ir geismo objektas, mes trokštame jos. Mes taip pat galime būti **išganytos**. [TP 31]

Our fingers **itch** to touch her. She's a magic presence to us, an object of envy and desire, we covet her. We too can be **saved**. (M. Atwood)

*Itch* – stiprus fizinis impulsas, nekantrus noras, o *dilgsi* reiškia nesmarkiai skaudėti. Taigi, akcentuojama skausmingesnė jausena.

21) **Besilaukianti moteris** – labiau primena moterį traukinių stotyje. Laukiamasis – patalpa, kurioje laukiama. Man tai yra šitas kambarys. Aš čia tuščia vieta tarp skliaustelių. Tarp kitų žmonių. [TP 248]

**Woman in waiting** sounds more like someone in a train station. Waiting is also a place: it is wherever you wait. For me it's this room. I am a blank, here, between parentheses. Between other people. (M. Atwood)

*Woman in waiting* – senovinis posakis, apibūdinantis dvare tarnaujančią moterį, čia kilminga moteris priversta laukti traukinių stotyje, o vertime (*besilaukianti moteris*) žaidžiama su žodžių *laukti* ir *lauktis* reikšminių skirtumu, įvedamas besilaukiančios moters įvaizdis, bet neišlaikoma kultūrinė ir istorinė ironija. Vertime silpnesnė ironija ir egzistencinė laukimo potekstė, moters laukimas akcentuojamas kaip fizinė nėštumo būklė.

22) Jeigu jus **pamatė** – jeigu pamatė – vadinasi – jos balsas suvirpėdavo – persmelkė kiaurai. O jūs, mergaitės, turite būti nepersmelkiamos. Ji vadino mus mergaitėmis. [TP 39]

To **be seen** – to be seen – is to be – her voice trembled – penetrated. What you must be, girls, is impenetrable. She called us girls. (M. Atwood)

*Be seen* – pasyvi, neveikiamoji forma, o *pamatė* yra aktyvus kito atliekamas veiksmas, dėmesio centre ne stebimasis, bet stebėtojas.

23) Kol skaitau, Vadas sėdi ir **stebi mane**, nieko nekalbėdamas, bet ir nenuleisdamas akių. Tas stebėjimas keistai erotišką, aš tarsi **nuoga**. O nelegalus mano skaitymas – tarytum koks spektaklis. [TP 200]

While I read, the Commander sits and **watches me doing it**, without speaking but also without taking his eyes off me. This watching is a curiously sexual act, and I **feel undressed while he does it**. As it is, this illicit reading of mine seems a kind of performance. (M. Atwood)

*Stebi mane* – stebi pačią moterį, o *watches me doing it* – stebi skaitymo veiksmą, tad vertime stipresnis vyriškojo žvilgsnio motyvas. *I feel undressed while he does it* – angliškoje versijoje apnuogina žvilgsnis, o vertime moteris tarsi pati savaime jaučiasi *nuoga*. Vertime ir sustiprinama vyriškojo žvilgsnio seksualinė galia, nes stebimas moters kūnas, o ne atliekamas veiksmas, bet ji ir susilpninama, nes to žvilgsnio poveikis pateikiamas kaip savaiminė moters būseną.

24) Morkos senos, storos, **pašalusios**, „barzdotos“ nuo ilgo gulėjimo rūsyje. Šviežios morkos, švelnios ir blyškios, pasirodys dar tik po kelių savaitių. Jos peilis aštrus ir blizgantis, vilioja mane. [TP 54]

Old carrots they are, thick ones, **over-wintered**, bearded from their time in storage. The new carrots, tender and pale, won't be ready for weeks. The knife she uses is sharp and bright, and tempting. (M. Atwood)

*Over-wintered* turi neutralią peržiemojimo reikšmę, o *pašalusios* perša paveikesnį šalčio ir fizinio sustingimo bei nevaisingumo motyvą. Vertime sustiprinama simbolinė nevaisingumo reikšmė.

25) Rita **baksnoja** vištą, **tampo** sparną, **sugrūda** pirštą į kiaurymę, **ištraukia** kogalvius.

Višta guli ant stalo, be galvos ir kojų, visa pašiurpusi lyg drebėtų **iš šalčio**. [TP 55]

She **prods** the chicken, **flexes** a wing, **pokes** a finger into the cavity, **fishes out** the giblets. The chicken lies there, headless and without feet, goose-pimpled as though shivering. (M. Atwood)

Angliški veiksmažodžiai *prods, flexes, pokes, fishes out* perteikia šaltakraujišką ir neutralų kūno tyrinėjimą, o lietuviški – *baksnoja, tampo, sugrūda, ištraukia* – turi smurtinį, net pašaipų atspalvį. Angliškoje versijoje nepatikslinkta, kas sukelia drebulį, o vertime sukonkretinama – *iš šalčio*, tad užribyje paliekama galima baimės reikšmė. Vertime akcentuojamas fizinis smurto pojūtis, bet nebėra galimybės interpretuoti kūno reakcijos iš baimės.

26) Švarūs rankšluosčiai, **laukiantys**, kol bus suteršti, plačiai išsižiojusios šiukšlių dėžės, kviečiančios lengva ranka mesti šlamštą. [TP 58]

The fresh towels **ready** for spoilage, the wastebaskets gaping their invitations, beckoning in the careless junk. (M. Atwood)

*Ready* yra aktyvi ir sąmoninga pasirengimo būseną. *Laukiantys* įveda ne tik pasyvumo, bet ir laukimo semą – vertime akcentuojamas pasyvus laukimas.

27) Vyrai yra sekso mašinos, sakė Teta Lidiya, ir nieko daugiau. Jiems **tik viena galvoj**.

Turite išmokti jais manipuluoti savo naudai. [TP 156]

Men are sex machines, said Aunt Lydia, and not much more. They only **want one thing**.

You must learn to manipulate them, for your own good. (M. Atwood)

*Want one thing* – perteikia aktyvų norą, nes jį galima kontroliuoti, o *viena galvoj* reiškia, kad vyrai nesugeba kontroliuoti savo minčių, nes yra vedini instinkto – tai yra vyrų intelektą bei mąstymą pašiepianti ir niekinanti idioma.

28) Ir dabar aš įsivaizduoju tuos Angelus ir jų **bekraujes** baltas nuotakas, urzgesius ir prakaitą, drėgnų gaurų susistumdymus arba, tikriaus, gėdingas nesėkmes, pimpalus kaip trijų savaitių senumo morkos, varganą šalto ir negyvo kaip žalia žuvis kūno grabinėjimą. [TP 243]

So now I imagine, among these Angels and their **drained** white brides, momentous grunts and sweating, damp furry encounters; or, better, ignominious failures, cocks like three-week-old carrots, anguished rumblings upon flesh cold and unresponding as uncooked fish. (M. Atwood)

Žodis *drained* reiškia išsekusi, pavargusi, emociškai ir psichologiškai išsunkta, neveiksni, šis žodis suteikia gyvybės, energijos ir aistros praradimo įspūdį, o vertime žodis *bekraujės* įgyja mirties ir baimės semas.

- 29) Trys kūnai kabo tenai kaip vištos, už kaklų pakabintos mėsinės vitrinoje, kaip paukščiai pakirptais sparnais, nebeskraidantys paukščiai, **sužaloti** angelai. [TP 298]  
The three bodies hang there like chickens strung up by the necks in a meat shop window; like birds with their wings clipped, like flightless birds, **wrecked** angels. (M. Atwood)

Žodis *wrecked* vartojamas tik kalbant apie daiktus ir pastatus, jis reiškia visiškai sunaikinti, kurios žodis *sužaloti* vartojamas kalbant apie žmones ir gyvas būtybes, tad vertime moterys ir jų mirtis sužmoginama.

- 30) Aš per daug svarbi, per daug reta. Aš esu nacionalinė **vertybė**. [TP 66]  
I am too important, too scarce, for that. I am a national **resource**. (M. Atwood)

*Resource* – naudojamas fizinis turtas ar eksploatuojamas ištekliai, o *vertybė* – tai kultūrinė ir moralinė kategorija, tad vertime šis teigiamą konotaciją turintis žodis suteikia dar stipresnę ironijos prieskonį.

- 31) Aš turiu **apdovanoti** kolektyvą, pateisinti savo išlaikymą, kaip skruzdžių motinėle. [TP 148]  
It's up to me to **repay** the team, justify my food and keep, like a queen ant with eggs. (M. Atwood)

*Up to me* išreiškia įsisavintą atsakomybės jausmą ir galimybę rinktis, o *aš turiu* – kad tai yra privaloma. *Repay* perteikia idėją, kad moteris turi atsilyginti už gera, o *apdovanoti* – kad tai daro savo noru, suteikia malonę.

- 32) Mes lipame laiptais ir vieną akimirką veidrodžio akyje šmėsteli mūsų abiejų siluetai – mėlynas ir raudonas. Aš ir **mano kita pusė**. [TP 282]  
I see the two of us, a blue shape, a red shape, in the brief glass eye of the mirror as we descend. Myself, **my obverse**. (M. Atwood)

*Obverse* yra priešinga pusė, ne to paties daikto atspindys, kaip galima suprasti iš junginio *kita pusė*, bet jo priešingybė. Vertime šis kontrastas dingsta; hierarchinė moterų priešprieša susilpnėja, atsiranda bendrystė ir tarpusavio supratimas, kurio angliškoje versijoje nėra.

### 33) Vienuolė **kruvinu abitu** [TP 14]

A Sister, **dipped in blood**. (M. Atwood)

*Dipped in blood* sukuria kraupų krikšto per kraują įspūdį, o *kruvinas abitas* sušvelnina toną, nes kruvina ne pati vienuolė, o tik jos drabužis.

#### 3. 1. 3. Tropų keitimas

- 1) Kai kurie iš vyrų taip gaudo kaifą. Tas pats, kas dulkintis ant altoriaus ar panašiai. Jūs elitinės ir esat jiems tos **bažnytinės taurės**. Jiems patinka, kai būnat išsidažiusios. [TP 267]

Some of them get a kick out of it. It's like screwing on the altar or something: your gang are supposed to be such **chaste vessels**. They like to see you all painted up. (M. Atwood)

Vertime *bažnytinės taurės* turi stiprų religinio sakralumo atspalvį, bet nekaltybės sėma, kurią turi *chaste vessels*, kiek silpnesnė. Vis dėlto nepaliesto ir švento indo reikšmė išlieka.

- 2) Šeimynykščiai – štai kas mes esam. Vadas yra šeimos galva. O mes jo nykščiai. Imu tave ir prisiekiu mylėti, kol **visi keturi nykščiai bus į viršų**. [TP 75]

Household: that is what we are. The Commander is the head of the household. The house is what he holds. To have and to hold, **till death do us part**. (M. Atwood)

Angliškoje versijoje naudojamosi santuokos įžadų (*to have and to hold*) kaip kontrolės, savinimosi ir sisteminės prievartos metafora. Vertime ši ironija transformuojama (*o mes jo nykščiai*), kad būtų išlaikyta nykščių metafora frazeologizmu *visi keturi nykščiai į viršų*, kuris pajuokiamai reiškia mirusįjį ir atitinka *till death do us part* bei išlaiko ironišką nuotaiką. Taigi, vertime ne toks stiprus kritiškas požiūris į santuoką kaip galios disbalansą, tačiau sėkmingai kompensuojama per kultūrinį frazeologizmą ir taip išlaikomas ironijos tonas.

- 3) Vadas apsivilkęs juodą uniformą, su kuria atrodo kaip muziejaus prižiūrėtojas. Dar dirbantis pensininkas, malonus, bet **nuobodžiaujantis** darbe. Jo plaštakos stambios, storais į save riestais nykščiais, mėlynos akys šaltos, apgaulingai nekalto. Jis apžvelgia mus kaip savo inventorių. [TP 96]

The Commander has on his black uniform, in which he looks like a museum guard. A semi-retired man, genial but **killing time**. His hands large, with thick fingers and acquisitive thumbs, his blue eyes uncommunicative, falsely innocuous. He looks us over as if taking inventory. (M. Atwood)

*Killing time* – ir nuobodžiavimo, laukimo reikšmė, bet ir aktyvi, agresyvi mirties, žudymo (*killing*) sėma, o *nuobodžiaujantis* – neutrali būseną. Vertime nelieka smurto atspalvio.

#### 3. 1. 4. Parafrazė

- 1) – Kokia graži **gegužės diena**, ir saulė taip **meiliai** šviečia, – sako Gleninė. „**Meiliai**“ skamba panašiai kaip „**Meidei**“ – nelaimės signalas per vieną iš tų karų, apie kuriuos mums dėstė mokykloje. [TP 45]

“It’s a beautiful **May day**,” Ofglen says. **Mayday** used to be a distress signal, a long time ago, in one of those wars we studied in high school. (M. Atwood)

Ryšys tarp *May day* (gegužės diena) ir *Mayday* (nelaimės signalas) tiesiogiai užkoduotas pačioje anglų kalboje, nes tai homofonai ir pasipriešinimo potekstė atsiranda iš pačios kalbos. Vertime kompensuojama žodžiu *meiliai*. Lietuviškai tokios homofonų poros nėra, todėl ryšys kuriamas ne per kalbą, o per panašų sąskambį. Taigi, vertime pasipriešinimas per kalbą ateina ne natūraliai ar automatiškai, nes pasakotoja pati sąmoningai konstruoja ryšį tarp nieko bendra neturinčių žodžių.

- 2) Žinome, kad tas miestas buvo svarbi tarpinė stotis <...> „**Požeminiame moterų kelyje**“, kurį kai kurie mūsų aštrialiežuviai istorikai praminė „**Požeminių moterų keliu**“. [TP 319]

We know that this city was a prominent way-station on what our author refers to as “**The Underground Femaleroad**,” since dubbed by some of our historical wags “**The Underground Frailroad**.” (M. Atwood)

Angliškoje versijoje *The Underground Femaleroad* ateities istorikai pajuokiamai pramini *The Underground Frailroad*, taip išryškindami gajų stereotipą, kad moterys yra silpnos, trapios ir kad jų pastangos išsilaisvinti nieko vertos. Vertime į lietuvių k. *Požeminis moterų kelias* virsta *Požeminių moterų keliu*, kur požeminės moterys žymi dar vieną biblinį motyvą, neegzistuojantį angliškoje versijoje. Tačiau vertime pradingsta gležnumo, silpnumo motyvas.

- 3) Ji vardu **Gleninė**, tiek apie ją ir nežinau. [TP 27]

Her name is **Ofglen**, and that’s about all I know about her. (M. Atwood)

Konstrukcija *Of+glen* rodo priklausymą vyrui, kurį vertimas išlaiko, bet prideda ir papildomų priesagos *-inis-* galimų reikšmių, pagilinančių viso romano biblinę atmosferą ir moterų nužmoginimo tematiką.

- 4) Tulpių **žydėjimo metas baigėsi**, jų žiedlapiai iškrito vienas po kito kaip dantys. Serena Džoj apimdavo kotelį ašmenimis ir nurėždavo dėžutę. Kas tai – gresiantis artritas? Ar kažkoks žaibo karas, kamikadzė, besitaikantis į išburkusias gėlių genitalijas? Į bręstančio vaisiaus kūną. Manoma, kad nukirpus sėklų dėžutes, svogūnėlis išsaugo energiją. [TP 163]

The tulips **have had their moment and are done**, shedding their petals one by one, like teeth. She was positioning the blades of the shears, then cutting. Was it the arthritis, creeping up? Or some blitzkrieg, some kamikaze, committed on the swelling genitalia of the flowers? The fruiting body. To cut off the seed pods is supposed to make the bulb store energy. (M. Atwood)

*Have had their moment and are done* – stipri laikinumo pajauta, šlovingos eros pabaiga, o *žydėjimo metas baigėsi* – taip pat žymi geriausio laikotarpio pabaiga, bet tai taip pat ir įprasta gamtos proceso dalis, tinkanti šiame kontekste.

### 3. 1. 5. Paskirstymo pokytis

- 1) Kol taip darome, tepamės sviestu, minkštinančiu odą, dar turime vilties, kad vieną dieną iš čia ištrūksime, kad mus vėl palies kažkieno **rankos**, su meile ar aistra. Mes turime savų, asmeniškų ceremonijų. [TP 107]

As long as we do this, butter our skin to keep it soft, we can believe that we will some day get out, that we will be touched again, in love or desire. We have ceremonies of our own, private ones. (M. Atwood)

Angliškoje versijoje neužsimenama, kokio prisilietimo tikimasi, tad nėra vyriško kūno fragmentacijos, o vertime atsiranda *rankos* – įvyksta kūno fragmentacija.

- 2) Anksčiau mergaitės turėdavo tokių lėlių, kurios kalba patraukus nugaroje virvelę. Man pasirodė, kad kalbu būtent taip – **monotoniškai, lėliškai**. [TP 18]

They used to have dolls, for little girls, that would talk if you pulled a string at the back; I thought I was sounding like that, **voice of a monotone, voice of a doll**. (M. Atwood)

Angliškoje versijoje *voice of* pakartojama dukart, sukuriamas ritmas ir sustiprinamas mechaniško kalbėjimo įspūdis, tas balsas priklauso *monotone* ir *doll*, ir tai išryškina nuasmeninimą, o vertime tai tėra kalbėjimo būdas. Taigi, vertime nelieka mechaniško ir nužmoginto kalbėjimo įspūdžio.

- 3) <...> narcizai jau vysta, o tulpių kaušeliai skleidžiasi, lieja spalvas. Tulpių raudonis prie stiebo tirštesnis, tarsi **gyjančios įpjovos**. [TP 17]

<...> the daffodils are now fading and the tulips are opening their cups, spilling out colour. The tulips are red, a darker crimson towards the stem, as if **they had been cut and are beginning to heal** there. (M. Atwood)

Angliškoje versijoje pabrėžiama, kad tulpės atrodo neseniai įpjautos ir tik pradeda gyti, tad įpjova dar šviežia. Vertime dėmesys labiau nukreipiamas į gijimo procesą, o pats pjūvio veiksmas nutylimas, tik implikuojamas.

- 4) **Aitriai kvepia** gėlėmis, sultinga žaluma, žiedadulkėmis, rieškučiomis metamomis į orą, kaip austrių sperma į jūrą. [TP 197]

The humid air which **stinks** of flowers, of pulpy growth, of pollen thrown into the wind in handfuls, like oyster spawn into the sea. (M. Atwood)

*Stinks* – kvapas nemalonus, atstumiantis, keliantis šleikštulį, o *aitriai kvepėti* nors taip pat sukelia nemalonių asociacijų, bet nemalonaus kvapo intensyvumas sušvelnintas. Vertime ne toks ryškus kontrastas tarp gėlių ir jų skleidžiamo dvoko.

- 5) Sako, kad moterų papročiai čia kitokie, kad žiūrėti į jas per fotoaparato objektyvą tolygu **prievartauti**. [TP 36]

He'll be telling them that the women here have different customs, that to stare at them through the lens of a camera is, for them, an **experience of violation**. (M. Atwood)

*Prievartauti* daug paveikesnis ir labiau tiesmukas nei *experience of violation*, nes angliškoje versijoje net neminima, koks tas *violation*. Vertime transformuojama prievartos reikšmė – paveikus ne pats žiūrėjimas, bet jausmas, kurį jis sukelia.

### 3. 2. Apibendrinimas

Taigi, vertime kai kurios su socialine lytimi susijusios reikšmės yra rekonstruojamos, tai išryškėja vertimą analizuojant pagal A. Chesterman'o semantinio vertimo strategijas. Vertėjos pasitelkiama akcento perkėlimo strategija keičia reikšmės šaltinį ar kryptį (pvz. *woman in waiting* – *besilaukianti moteris*; *vastly pregnant* – *galudienė*). Tropų keitimas matomas verčiant kultūriškai specifines metaforas, kai *till death do us part* transformuojama į lietuvišką frazeologizmą *visi keturi nykščiai į viršų*. Parafrazės strategija ypač aktuali perteikiant kalbos žaismą – pavyzdžiui, *Mayday* ir *May day* homofonų žaismas lietuviškai kompensuojamas per sąskambį *meiliai* – *Meidei*, kuriant naują semantinį ryšį. Galiausiai, taikant paskirstymo pokyčių strategiją, reikšmės transformuojamos pridodant papildomos informacijos ar ją išskaidant (pvz. *to be touched again* – *palies kažkieno rankos*; *voice of a monotone, voice of a doll* – *monotoniškai, lėliškai*).

## IŠVADOS

Feministinė literatūros kritika ir vertimo teorija atkreipiamas dėmesys į tai, kad literatūroje ir vertime lytis yra ne tik vaizduojama, bet ir konstruojama. Kalba, stilius ir vertimo sprendimai atskleidžia arba kvestionuoja lyčių galios santykius. Feministinė stilistikos teorija suteikia priegą analizuoti, kaip tekste perteikiama socialinė lytis. Versdamas socialinę lytį vertėjas turi apsispręsti – išlaikyti, transformuoti ar kvestionuoti šias reikšmes kalboje. Pasitelkus semantinių vertimo strategijų modelį, įmanoma tiksliai atsekti, kokiais kalbiniais sprendimais vertėjas šias reikšmes rekonstruoja.

Tradicinė vertimo kritika Lietuvoje dažniausiai akcentuoja lietuvių kalbos taisyklingumą, tikslumą, sklandumą ir ištikimybę originalui. Vertimo recenzijose vertinama tai, ar tekstas yra lengvai ir sklandžiai skaitomas, ar skamba „lietuviškai“ ir nepažeidžia nusistovėjusių kalbos normų. Taip pat analizuojamas leksikos ir terminų pasirinkimas, kultūrinių realijų, intertekstų, metaforų ir kitų stilistinių priemonių tikslingas perteikimas<sup>1</sup>.

Tačiau vertimas nėra tik originalo kopija, nes pats „originalas“ nėra nekintantis ar nepajudinamas tekstas – jis gali turėti kelias versijas, o kartais įgyti originalo statusą tik tada, kai yra išverčiamas, tad vertimas – tai savarankiškas tekstas, kuriame reikšmės ne tik perkeliamos iš vienos kalbos į kitą, bet vienaip ar kitaip rekonstruojamos. Vertimas buvo analizuotas pirmiausia kaip atskiras kūrinys tam, kad būtų išvengta išankstinio nusistatymo, kad su socialine lytimi susijusios reikšmės prarandamos, ir ieškoti tų reikšmių nuostolio, tokiu būdu. Tokia analizė vertimo kritikoje nėra plačiai paplitusi, bet ji suteikia galimybę vertėją vertinti ne tik kaip nematomą tarpininką, bet kaip aktyvų kultūrinį veikėją, kurio interpretaciniai sprendimai ypač svarbūs skaitant kūrinį vertimo kalbos ir kultūros kontekste. Ji yra būtina siekiant vertinti ne tai, ar vertimas „geras“, ar „blogas“, o suprasti, kaip vertimas dalyvauja kultūriniame dialoge, kurias idėjas sustiprina, o kurias susilpnina, ir kaip tai paveikia teksto skaitymą. Tokia giluminiai vertimo teksto aspektai kaip su socialine lytimi susijusios reikšmės yra ne mažiau svarbūs nei stilistiniai ar gramatiniai sprendimai. Šiuo darbu raginama permąstyti vertimo vertinimo kriterijus ir skatinti platesnį, teoriškai pagrįstą diskursą apie vertimo teksto poveikį skaitytojui.

Taigi, iš analizės rezultatų galima spręsti, kad vertime sistemingai išlaikomos pagrindinės feministinės stilistikos teorijos įžvalgos apie patriarchalinės priespaudos kalbinius mechanizmus – moters kūnas dažnai fragmentuojamas, infantilizuojamas, nuasmeninamas arba simboliškai įkraunamas (pvz. per gėlių, maisto metaforiką). Tuo pat metu išryškėja vertimo sprendimai, perkuriantys originalo ideologinį toną: pvz., religinė semantika lietuvių kalboje įgauna ryškesnį simbolizmą, tuo tarpu seksualinio smurto ironija ar kalbinis daugiareikšmiškumas (pvz., žodžių

---

<sup>1</sup> Tai patvirtina daug dėmesio neseniai susilaukusios vertimo recenzijos: Eglė Išganaitytė „Apie Knuto Hamsuno Žemės syvų vertimo (ne)adekvatumą“, Virginija Kulvinskaitė „Virginija Kulvinskaitė – apie puskelnes ir pasvarus, arba Kas yra blogas vertimas“

žaismas, homofonija) dažnai sušvelninami arba kompensuojami per tiesiogines reikšmes. Vertime vyriškasis žvilgsnis ir institucinė kontrolė išlieka dominuojančios galios formos, tačiau lietuviško teksto stilistika labiau orientuota į fizinį moters kūno suvaržymą, mažiau dėmesio kreipiant į vidinio pasipriešinimo strategijas, išryškėjančias originalo tekste (pvz. egzistenciniai klausimai, kalbinės asociacijos). Vis dėlto, „Tarnaitės pasakojimo“ vertime į lietuvių kalbą su socialine lytimi susijusios reikšmės išlieka tokios pat paveikios tiek emociškai, tiek kultūriškai.

Skaitant romano „Tarnaitės pasakojimo“ vertimą kaip atskirą kūrinį aiškėja, kad socialinės lyties reikšmės čia nei išnyksta, nei sumenksta, bet yra rekonstruojamos pasitelkiant tokias vertimo strategijas kaip akcento perkėlimas, paskirstymo pokytis, tropų keitimas ir kt. Šių strategijų analizė įrodo, kad vertėjos sprendimai rekonstruojant su socialine lytimi susijusias reikšmes yra sąmoningi, o reikšmių poslinkis nesudaro sunkumų skaityti „Tarnaitės pasakojimą“ kaip atskirą kūrinį ir tų reikšmių analizuoti remiantis feministinės stilistikos teorija.

## ŠALTINIAI

Atwood, Margaret. 1985. *The Handmaid's Tale*. Toronto: McClelland and Stewart.

Atwood, Margaret. 2019. *Tarnaitės pasakojimas*. Vertė Nijolė Regina Chijenienė. Vilnius: Baltos lankos.

## LITERATŪRA

Abel, Elizabeth, Marianne Hirsch, ir Elizabeth Langland, red. 1983. *The Voyage In: Fictions of Female Development*. Hanover, NH: University Press of New England.

Abel, Elizabeth. 1989. *Virginia Woolf and the Fictions of Psychoanalysis*. Chicago: University of Chicago Press.

Barbėris, Pierre. 1998. „Sociokritika.“ In *Literatūros analizės kritinių metodų pagrindai*, sudarė Daniel Bergez, Pierre Barbėris ir kt., 129–164. Vertė Jūratė Skersytė. Vilnius: Baltos lankos.

Bassnett, Susan. 2002. *Translation Studies*. 3rd ed. London: Routledge.

Beauvoir, Simone de. 2010. *Antroji lytis*. Vertė Violeta Tauragienė ir Diana Bučiūtė. Vilnius: Margi raštai.

Benjamin, Walter. 1923. "The Task of the Translator." In *Illuminations*, translated by Harry Zohn, 69–82. New York: Schocken Books.

*Bernardinai.lt*. 2015, gegužės 21. „Moterų kultūra: lygybė ir skirtumas.“ <https://www.bernardinai.lt/2015-05-21-moteru-kulturos-lygybe-ir-skirtumas/>

Bouson, J. Brooks. 2010. *Brutal Choreographies: Oppositional Strategies and Narrative Design in the Novels of Margaret Atwood*.

Butler, Judith. 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.

Cameron, Deborah, red. 1998. *The Feminist Critique of Language: A Reader*. 2-asis leidimas. London: Routledge.

Chesterman, Andrew. 1997. *Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Chotiner, Isaac. 2019. „A Groundbreaking Mathematician on the Gender Politics of Her Field.“ *The New Yorker*, 2019 m. kovo 28 d. <https://www.newyorker.com/news/q-and-a/groundbreaking-mathematician-karen-uhlenbeck-on-the-politics-of-her-field>

Cixous, Hélène. 1975. „The Laugh of the Medusa.“ *Signs* 1 (4): 875–93.

Daugirdaitė, Solveiga. 2006. *Feministinė literatūros kritika*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Daujotytė, Viktorija. 2001. *Parašyta moterų*. Vilnius: Alma littera.

Duras, Marguerite. 1980. „An Interview.“ In *New French Feminisms*, sudarė Elaine Marks ir Irene de Courtivron, vertė Susan Husserl-Kapit. Amherst: University of Massachusetts Press.

Eagleton, Mary, red. 2010. *Feminist Literary Theory: A Reader*. 3-asis leidimas. Wiley-Blackwell.

Eagleton, Terry. 1996. *Literary Theory: An Introduction*. 2-asis leidimas. Oxford: Blackwell Publishing.

Emmerich, Karen. 2017. *Literary Translation and the Making of Originals*. New York: Bloomsbury Academic.

Feeny, Madeleine. 2024. „Latin American Authors on Rise in International Booker Prize Lists.“ *The Guardian*, 2024 m. balandžio 12 d.

Felski, Rita. 2003. *Literature After Feminism*. University of Chicago Press.

Fetterley, Judith. 1978. *The Resisting Reader: A Feminist Approach to American Fiction*. Bloomington: Indiana University Press.

Flotow, Luise von. 1997. *Translation and Gender: Translating in the 'Era of Feminism'*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Gancevskaitė, Diana. 2019. „Margaret Atwood. Apie laiką ir amžinybę.“ *Metai*, nr. 11. <https://www.zurnalasmetai.lt/?p=6759>

Gilbert, Sandra M., ir Susan Gubar. 1979. *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination*. Yale University Press.

Greene, Gayle. 1991. *Changing the Story: Feminist Fiction and the Tradition*. Bloomington: Indiana University Press.

Greene, Gayle, ir Coppélia Kahn, red. 1985. *Making a Difference: Feminist Literary Criticism*. London: Methuen.

Gruodis, Karla, sud. 1995. *Feminizmo ekskursai: moters samprata nuo Antikos iki postmodernizmo*. Vilnius: Pradai.

Hatim, Basil, and Ian Mason. 1990. *Discourse and the Translator*. London: Longman.

Howells, Coral Ann, sud. 2006. *The Cambridge Companion to Margaret Atwood*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kristeva, Julia. 1982. *Powers of Horror: An Essay on Abjection*. Išvertė Leon S. Roudiez. Columbia University Press.

Lambert, José, ir Hendrik Van Gorp. 1985. „On Describing Translations.“ In *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*, sud. Theo Hermans. London: Croom Helm.

- Leech, Geoffrey, and Mick Short. 1981. *Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose*. London: Longman.
- Mills, Sara. 1995. *Feminist Stylistics*. London: Routledge.
- Moi, Toril. 1985. *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory*. Methuen.
- Ostriker, Alicia Suskin. 1986. *Stealing the Language: The Emergence of Women's Poetry in America*. Boston: Beacon Press.
- Pavilionienė, Marija Aušrinė. 1996. „Feminizmas ir literatūra.“ In *Feminizmas ir literatūra*, sud. Marija Aušrinė Pavilionienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Pažūsis, Lionginas. 2014. *Kalba ir vertimas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Rosalsky, Greg. 2023. „Women Now Dominate the Book Business. Why There and Not Other Creative Industries?“ *NPR*, 2023 m. balandžio 4 d. <https://www.npr.org/sections/money/2023/04/04/1164109676/women-now-dominate-the-book-business-why-there-and-not-other-creative-industries>
- Showalter, Elaine, sud. 1993. *Daughters of Decadence: Women Writers of the Fin-de-Siècle*. Londonas: Virago Press.
- Snell-Hornby, Mary. 1988. *Translation Studies: An Integrated Approach*. Amsterdam: John Benjamins.
- Steiner, George. 1998. *After Babel: Aspects of Language and Translation*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press.
- Stillman, Peter G., and S. Anne Johnson. 1994. “Identity, Complicity, and Resistance in *The Handmaid's Tale*.” *Utopian Studies* 5(2): 70–86.
- Swope, Jackie. 2024. *Crossing Borders and Languages: Translated Fiction in the UK*. NielsenIQ, 2024 m. rugsėjo 3 d.
- Toolan, Michael. 1998. *Language in Literature: An Introduction to Stylistics*. London: Arnold.
- Toury, Gideon. 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins.
- Visuotinė lietuvių enciklopedija. 2025. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2025 m. gegužės 2 d. <https://www.vle.lt>
- West, Candace, ir Don H. Zimmerman. 1987. „Doing Gender.“ *Gender & Society* 1 (2): 125–151.
- Woolf, Virginia. 1998. *Savas kambarys*. Vertė Lina Būgienė. Vilnius: Charibdė.
- Žukas, Saulius. 2001. *Literatūros teorija ir kūriniių interpretacijos: literatūros vadovėlis 11–12 klasei*. Vilnius: Baltos lankos.
- Žukas, Saulius. 2002. *Literatūros teorija: atidus skaitymas. Literatūros vadovėlis 11–12 klasei, II dalis*. Vilnius: Baltos lankos.

Župerka, Kazimieras. 1983. *Lietuvių kalbos stilistika*. Vilnius: Mokslas.

## PRIEDAS

### Lyginamosios analizės lentelė

| Nr. | Teksto fragmentas EN                       | Teksto fragmentas LT                                                | Vertimo strategija  | Reikšminis poslinkis                                                                                     |
|-----|--------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------|---------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1.  | <i>It's coming, it's coming...</i>         | <i>Artėja, artėja...</i>                                            | Akcento perkėlimas  | Kūniška, orgazmiška būseną → neutralus žodis                                                             |
| 2.  | <i>what you meant...</i>                   | <i>kaip tu įsivaizdavai...</i>                                      | Akcento perkėlimas  | Norėjimas, galvojimas → įsivaizdavimas                                                                   |
| 3.  | <i>eager to perform</i>                    | <i>pasirengęs rodyti, ką moka</i>                                   | Akcento perkėlimas  | Nekantri vidinė būseną → neutrali būklė                                                                  |
| 4.  | <i>Mayday used to be a distress signal</i> | <i>meiliai skamba panašiai kaip „Meidei“ – nelaimės signalas...</i> | Parafrazė           | Automatinė kalbinė opozicija → sąmoninga asociacija                                                      |
| 5.  | <i>How is the fair little one...</i>       | <i>Kaip jaučiasi mažoji princesė?</i>                               | Akcento perkėlimas  | Ir ironiškas estetinis vertinimas → ir ironiškas estetinis vertinimas, ir ironizuojama socialinė padėtis |
| 6.  | <i>Women can't add</i>                     | <i>Moterys nemoka sudėties</i>                                      | Akcento perkėlimas  | Biologinis negebėjimas → švietimo trūkumas                                                               |
| 7.  | <i>things that have no further use...</i>  | <i>to, kas atlikę...</i>                                            | Akcento perkėlimas  | Visiška beprasmybė → prasmė iš dalies                                                                    |
| 8.  | <i>Why do I want?</i>                      | <i>Kokia iš to nauda?</i>                                           | Akcento perkėlimas  | Egzistencinis troškimas → utilitarinė nauda                                                              |
| 9.  | <i>Men caress cars...</i>                  | <i>Vyrai glamonėja mašinas</i>                                      | Akcento perkėlimas  | Romantiškas ryšys → seksualinė projekcija                                                                |
| 10. | <i>Whilwind, Chariot, Behemoth</i>         | <i>„Audra“, „Vežimas“, „Begemotas“</i>                              | Akcento perkėlimas  | Ir vyriškumo galia, ir biblinis intertekstas → tik vyriškumo galia                                       |
| 11. | <i>be touched...</i>                       | <i>palies kažkieno rankos...</i>                                    | Paskirstymo pokytis | Kūno neapibrėžtumas → kūno fragmentacija                                                                 |

|     |                                                          |                                                   |                     |                                                                                                               |
|-----|----------------------------------------------------------|---------------------------------------------------|---------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 12. | <i>the tanks had to roll over...</i>                     | <i>sutraiškė tankai...</i>                        | Akcento perkėlimas  | Judesio veiksmas → fizinis sunaikinimas                                                                       |
| 13. | <i>dipped in blood...</i>                                | <i>krvinu abitu...</i>                            | Tropų keitimas      | Kruvino krikšto simbolizmas → išorinis kraujo pėdsakas                                                        |
| 14. | <i>Why tempt her?</i>                                    | <i>Kam gundyti?</i>                               | Akcento perkėlimas  | Egzistencinis klausimas → utilitaristinis klausimas                                                           |
| 15. | <i>chaste vessels</i>                                    | <i>bažnytinės taurės</i>                          | Tropų keitimas      | Nekaltybės simbolika → religinis sakralumas                                                                   |
| 16. | <i>painted up</i>                                        | <i>išsidažiusios</i>                              | Akcento perkėlimas  | Pasyvus, moralinė konotacija → aktyvus, neutralus žodis                                                       |
| 17. | <i>They used to have dolls for little girls...</i>       | <i>Anksčiau mergaitės turėdavo tokių lėlių...</i> | Akcento perkėlimas  | Aktyvus socialinės lyties formavimas → neutralesnis paminėjimas                                               |
| 18. | <i>voice of a monotone, voice of a doll</i>              | <i>monotoniškai, lėliška</i>                      | Paskirstymo pokytis | Subjektas → būdas                                                                                             |
| 19. | <i>he can't</i>                                          | <i>jam nederą</i>                                 | Akcento perkėlimas  | Draudimas → socialinis netinkamumas                                                                           |
| 20. | <i>...they had been cut and are beginning to heal...</i> | <i>...gyjančios įpjovos...</i>                    | Paskirstymo pokytis | Ir būseną, ir veiksmą → tik būseną                                                                            |
| 21. | <i>wreath herself...</i>                                 | <i>apsikarstyti...</i>                            | Akcento perkėlimas  | Ironiškas vertinimas → tiesioginis vertinimas                                                                 |
| 22. | <i>they have had their moment and are done...</i>        | <i>žydėjimo metas baigėsi...</i>                  | Tropų keitimas      | Egzistencinis šlovės pabaigos ir laikinumo pojūtis → ir egzistencinė pajauta, bet ir įprastas gamtos procesas |
| 23. | <i>shedding</i>                                          | <i>iškrito</i>                                    | Akcento perkėlimas  | Aktyvus → pasyvus                                                                                             |
| 24. | <i>stinks</i>                                            | <i>aitriai kvepia</i>                             | Paskirstymo pokytis | Atstumianti smarvė → nemalonus kvapas                                                                         |

|     |                                         |                                            |                     |                                                                              |
|-----|-----------------------------------------|--------------------------------------------|---------------------|------------------------------------------------------------------------------|
| 25. | <i>vastly pregnant</i>                  | <i>galudienė</i>                           | Akcento perkėlimas  | Perteklinis vaisingumas → ir nėštumas, ir artėjančios mirties konotacija     |
| 26. | <i>itch</i>                             | <i>dilgsi</i>                              | Akcento perkėlimas  | Fizinis impulsas → švelnesnis pojūtis                                        |
| 27. | <i>saved</i>                            | <i>išganytos</i>                           | Akcento perkėlimas  | Neutralus žodis, bet gali būti religinė konotacija → tik religinė konotacija |
| 28. | <i>woman in waiting</i>                 | <i>besilaukianti moteris</i>               | Akcento perkėlimas  | Kultūrinė ironija → fizinė nėštumo būseną                                    |
| 29. | <i>be seen</i>                          | <i>pamatė</i>                              | Akcento perkėlimas  | Pasyvus vidinis veiksmas → aktyvus išorinis veiksmas                         |
| 30. | <i>penetrated</i>                       | <i>persmelkė kiaurai</i>                   | Akcento perkėlimas  | Ir fizinis, ir seksualinis veiksmas → tik fizinis veiksmas                   |
| 31. | <i>experience of violation</i>          | <i>prievartauti</i>                        | Paskirstymo pokytis | Prievartos patyrimas → tiesioginis išprievartavimas                          |
| 32. | <i>watches me doing it</i>              | <i>stebi mane</i>                          | Akcento perkėlimas  | Stebimas veiksmas → stebimas objektas                                        |
| 33. | <i>feel undressed while he does it</i>  | <i>tarsi nuoga</i>                         | Akcento perkėlimas  | Žvilgsnio pajauta → vidinis pojūtis                                          |
| 34. | <i>over-wintered</i>                    | <i>pašalusios</i>                          | Akcento perkėlimas  | Neutralus peržiemojimas → sąstingis, nevaisingumas                           |
| 35. | <i>prods, flexes, pokes, fishes out</i> | <i>baksnoja, tampo, sugrūda, ištraukia</i> | Akcento perkėlimas  | Neutralūs veiksmas → šiurkštūs veiksmas                                      |
| 36. | <i>ready</i>                            | <i>laukiantys</i>                          | Akcento perkėlimas  | Aktyvus pasirengimas → pasyvus laukimas                                      |
| 37. | <i>want one thing</i>                   | <i>viena galvoj</i>                        | Akcento perkėlimas  | Aktyvus noras → vyrų negebėjimas mąstyti                                     |
| 38. | <i>drained</i>                          | <i>bekraujės</i>                           | Akcento perkėlimas  | Nuovargio būseną → mirties ir baimės metafora                                |
| 39. | <i>wrecked</i>                          | <i>sužaloti</i>                            | Akcento perkėlimas  | Daikto sunaikinimas → žmogaus sužalojimas                                    |

|     |                                 |                                     |                    |                                                                         |
|-----|---------------------------------|-------------------------------------|--------------------|-------------------------------------------------------------------------|
| 40. | <i>resource</i>                 | <i>vertybė</i>                      | Akcento perkėlimas | Eksplatuojamas išteklis → kultūrinė-moralinė vertybė                    |
| 41. | <i>repay the team</i>           | <i>apdovanoti kolektyvą</i>         | Akcento perkėlimas | Atsilyginimas → apdovanojimas                                           |
| 42. | <i>till death do us part</i>    | <i>visi keturi nykščiai į viršų</i> | Tropų keitimas     | ir santuokos įžadai, ir mirties sema → ironiškas mirties frazeologizmas |
| 43. | <i>obverse</i>                  | <i>kita pusė</i>                    | Akcento perkėlimas | Priešingybė → bendrystė                                                 |
| 44. | <i>flashing</i>                 | <i>žybsintis</i>                    | Akcento perkėlimas | Ir demonstratyvumas, ir seksualinė konotacija → tik demonstratyvumas    |
| 45. | <i>Ofglen, Ofwarren, Offred</i> | <i>Gleninė, Vareninė, Fredinė</i>   | Parafrazė          | Priklausomybė vyrui → ir priklausomybė vyrui, ir biblinis motyvas       |
| 46. | <i>Underground Frailroad</i>    | <i>Požeminių moterų kelias</i>      | Parafrazė          | Trapumas / pašaipa → ir pašaipa, ir biblinė nuoroda                     |
| 47. | <i>Nature demands, for men</i>  | <i>Vyrų prigimtis reikalauja</i>    | Akcento perkėlimas | Abstrakti prigimtis → konkreti vyrų prigimtis                           |
| 48. | <i>killing time</i>             | <i>nuobodžiaujantis darbe</i>       | Tropų keitimas     | Agresyvus laiko „žudymas“ → pasyvus nuobodulys                          |

## Santrauka

Šio darbo tikslas – nustatyti, kaip rekonstruojamos su socialine lytimi susijusios reikšmės skaitant romano „Tarnaitės pasakojimas“ vertimą kaip atskirą kūrinį ir lyginant jį su originalu. Pirmiausia aptariamas feministinių teorijų kontekstas, socialinės lyties vertimo problematika bei vertimo kaip savarankiško analizės objekto svarba. Analizei taikomas kokybinis tyrimo metodas, apimantis diskursinę analizę ir originalo bei vertimo lyginamąją analizę. Teoriniu pagrindu pasirinkta Sara’os Mills feministinės stilistikos teorija ir Andrew Chesterman’o semantinės vertimo strategijos.

Analizėje nagrinėjama, kaip lietuviškame vertime išlaikomi ar transformuojami tokie moterų vaizdavimo aspektai kaip infantilizacija, kūno nužmoginimas, militarizacija, seksualizacija, vyriškojo žvilgsnio poveikis ir nėštumo ritualizavimas. Pastebima, kad moterys dažnai vaizduojamos kaip objektai, kurių vertė priklauso nuo jų vaisingumo, o jų kūnai fragmentuojami ir tapatinami su gėlėmis, maistu ar ritualiniais objektais. Vyrai dažniau pasirodo kaip galios subjektai ir jų kūnas neerotizuojamas, taip pat nužmoginamas.

Vertimo ir originalo lyginamoji analizė atskleidžia, kad lietuviškame vertime reikšminiai akcentai dažnai perkelti, prasmės sukonkretintos ar suabstraktintos, o kai kur semantiniai niuansai išryškinti arba sumenkinti, dažniausiai kompensuojant tuos niuansus kitose teksto vietose. Vertimas atskleidžia originalo ideologinį turinį, tačiau tuo pat metu jį perkuria pagal lietuvių kalbos normas.

Analizė patvirtina, kad feministinė stilistika yra vaisingas įrankis analizuojant vertimus, o su socialine lytimi susijusios reikšmės išlieka emociškai ir kultūriškai paveikios tiek originalo, tiek vertimo tekstuose. Rezultatai rodo, kad su socialine lytimi susijusių reikšmių poslinkiai netrukdo skaityti romano kaip atskiro kūrinio.

## Summary

The aim of this thesis is to determine how gender meanings are reconstructed when reading the Lithuanian translation of “The Handmaid’s Tale” as a stand-alone work and comparing it with the English version. First, the context of feminist theories, the problems of social gender in translation and the importance of translation as an independent object of analysis are discussed. The analysis is based on a qualitative research approach, which includes discourse analysis and comparative analysis of the original and the translation. The theoretical basis is Sara Mills' feminist stylistic theory and Andrew Chesterman's semantic translation strategies.

The analysis focuses on how aspects of the representation of women such as infantilisation, dehumanisation of the body, militarisation, sexualisation, the impact of the male gaze and the ritualisation of pregnancy are preserved or transformed in the Lithuanian translations. It is noticeable that women are often portrayed as objects whose value depends on their fertility, and their bodies are fragmented and identified with flowers, food or ritual objects. Men are more often presented as subjects of power and their bodies are de-eroticised and dehumanised.

A comparative analysis of the translation and the original reveals that in the Lithuanian translation, semantic emphases are often shifted, meanings are fleshed out or abstracted, and in some cases semantic nuances are highlighted or downplayed, often compensating for these nuances elsewhere in the text. The translation reveals the ideological content of the original, but at the same time re-creates it according to the norms of the Lithuanian language.

The analysis confirms that feminist stylistics is a fruitful tool for the analysis of translations, and that meanings related to social gender remain emotionally and culturally influential in both the original and the translation. The results show that the shifts in social gender meanings do not interfere with the reading of the novel as a stand-alone work.